

Univerzita Pardubice
Fakulta Filozofická

Příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě Pardubického kraje

Jana Šindelářová

Bakalářská práce

2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jana Šindelářová**
Osobní číslo: **H18241**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Téma práce: **Příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě Pardubického kraje**
Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Na začátku této práce se studentka zaměří na průřez historie Romů v konkrétní lokalitě a seznámí se důkladněji s danou tematikou, se způsobem života Romů v lokalitě, s jejich hodnotami a vnímáním života. Prostřednictvím studia pramenů, literatury a prostřednictvím vlastního etnografického výzkumu (s užitím orálně-historické metody) plánuje dopodrobna se seznámit s vývojem i každodenností konkrétní romské komunity. Cílem práce bude přispět k odpovědi na otázku, proč jsou Romové v současnosti marginalizováni a jaké faktory k tomu stavu přispěly.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Acton, T. A, P. Vondráček, D. Gallant. 2000. *Romové*. Praha: Svojtka & Co.

Bittnerová, D., M. Moravcová, ed. 2013. *Etnické komunity*. Praha: FHS UK.

Davidová, E. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.

Hendl, J. 2012. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál.

Mappes-Niedieck, N. 2013. *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích*. Bmo: Host.

Navrátil, P. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.

Nečas, C. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku 1740-1945*. Brno: Matice moravská.

Romové 1999. *Romové ? O Roma: angodez the akának*. Bmo: Moravské zemské muzeum.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lada Víková

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2020**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30. 6. 2021

Jana Šindelářová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla srdečně poděkovat své vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Ladě Vikové za cenné rady, zájem, připomínky, ochotu a čas, který mi věnovala při psaní této práce.

Poděkování také patří informantům, bez kterých by tato práce nemohla existovat.

Děkuji Vám.

NÁZEV

Příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě Pardubického kraje

ANOTACE

Práce se zaměřuje na průřez historie Romů v konkrétní lokalitě, obsahuje důkladné seznámení s danou tématikou, zabývá se způsobem života Romů v lokalitě, s jejich hodnotami a každodenností. Prostřednictvím studia pramenů, literatury a prostřednictvím vlastního etnografického výzkumu tato bakalářská práce obsahuje specifika konkrétní romské komunity. Dále obsahuje srovnání tradiční romské kultury a její historie s tím, jak současní Romové z konkrétní lokality vnímají své tradice dnes. Marginalizace Romů je v české společnosti stále aktuálním tématem a problémem. Tato práce primárně zjišťuje, že z pohledu Romů je jejich marginalizace a diskriminace v České republice zapříčiněna jinakostí na jejich straně a generalizací na straně majority.

KLÍČOVÁ SLOVA

Romové, marginalizace, etnografický výzkum, stereotypy, předsudky, kultura

TITLE

The Causes of Marginalization of the Roma in the Selected Locality of the Pardubice region

ANNOTATION

The work focuses on a cross-section of the history of Roma in a particular locality, contains a thorough acquaintance with the topic, deals with the way of life of Roma in the locality, with their values and everyday life. Through the study of sources, literature and through its own ethnographic research, this bachelor's thesis contains the specifics of a particular Roma community. It also contains a comparison of traditional Romani culture and its history with how contemporary Roma from a particular locality perceive their traditions today. The marginalization of the Roma is still a current topic and problem in Czech society. This work primarily finds that from the point of view of the Roma, their marginalization and discrimination in the Czech Republic is caused by otherness on their part and generalization on the part of the majority.

KEY-WORDS

Roma, marginalization, ethnographic research, stereotypes, prejudices, culture

„Pokusme se přijmout ideu světa beze zdí mezi lidmi různých náboženství, různé barvy pleti, různých tradic a zvyklostí, různých jazyků a temperamentů. Pokusme se pochopit odpovědnost každého z nás za budoucí osudy lidského rodu jako organické součásti všeho, co na této Zemi vzniklo a vzniká a co spoluvytváří velký zázrak bytí.“

*Z novoročního projevu
prezidenta České republiky*

Václav Havel,

1. 1. 1999

Obsah

Seznam obrázků, grafů a tabulek	10
Úvod.....	11
1 Cíle výzkumu	15
1.1 Výzkumné otázky	15
2 Metodologie výzkumu	16
2.1 Metody získávání dat.....	16
2.2 Popis výzkumného terénu.....	21
2.3 Základní informace – Představení informantů	24
2.4 Průběh výzkumného šetření.....	27
2.5 Etika výzkumu	28
2.6 Postavení výzkumnice v terénu	29
3 Základní terminologie	30
3.1 Romové.....	30
3.2 Kultura	32
3.3. Předsudky a stereotypy	32
3.4 Každodennost	33
3.5 Sociální vyloučení a marginalizace	34
3.6 Diskriminace.....	36
3.7 Ostrakizace	36
3.8 Shrnutí	37
4 Historie Romů v kostce.....	38
5 Zmínky o prvních Cikánech v konkrétní lokalitě.....	40
6 Kultura, tradice, zvyky, náboženství, hodnoty.....	43
6.1 Představení romské komunity – tradice a současnost	43
6.2 Tradiční romské obřady a náboženství	46
6.2.1 Vartování a pohřeb	47
6.2.2 Oslava narození dítěte – křtiny.....	48
7 Marginalizace, národnost a sebepojetí.....	50
7.1 Marginalizace jako důsledek dlouhodobé a plošné diskriminace	50
7.2 Stereotypy a předsudky – Rom vs. Rom	53
7.3 Národnost – postoj Romů k majoritní společnosti	54

7.4	Cikán nebo Rom? - z pohledu informantů a literatury	55
8	Finance a práce	58
9	Otázka na tělo aneb pýcha a přešlapy.....	60
9.1	Romská hrdost? Rodina!	60
10	Závěr	63
	Seznam použité literatury.....	66
	Seznam příloh	71

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázek č. 1: Ubytovna (Šindelářová).....	22
Obrázek č. 2: Cesta k ubytovně (Šindelářová).....	23
Obrázek č. 3: Pokoj na ubytovně (Šindelářová).....	23
Obrázek č. 4: Mapa sociálně vyloučených lokalit v České republice (Čada).....	31
Obrázek č. 5: Výstražné tabule s ukázkou trestů, které Romům hrozily při nerespektování zákazu vstupu na daná území (Hotváthová).....	41
Obrázek č. 6: Romská rodina, Míla Doležalová, olej (Horváthová).....	60
Graf č. 1: Nejvyšší dokončené vzdělání – informanti (Šindelářová).....	26
Graf č. 2: Aktuální stav informantů (Šindelářová).....	26
Tabulka č. 1: Preference majority v pojmenování romské národnostní skupiny (Weinerová)	57

Úvod

Proč jsem si zvolila dané téma? Volba tématu byla pro mě jasná. Na základě toho, že jsme se během studia zaměřovali převážně na studie o romské populaci. Veškeré předměty týkající se Romů mi přinesly nový pohled, jak vnímat zástupce romské menšiny. Změnily můj názor na vzájemné soužití Romů s majoritní společností.

Na přednáškách, když přišel prostor pro dotazy a diskusi ohledně Romů, se většina mých spolužáků nejspíše snažila zalíbit vyučujícím. Mluvili o Romech jako o historicky svaté bytosti, jejíž cesta byla trnitá a konec života tragická. Nechápala jsem. Moje zkušenosti s nimi byly jiné.

Ve svých jedenácti letech jsem si se svými sourozenci hrála na hřišti. Následně k nám bezdůvodně přiběhli Romové. Byli o pár let starší a chtěli se prát. Jedna mladá Romka dokonce sestře dupla na nohu tak silně, až jí tekla krev z palce, který ji později velmi bolel. Bohužel, podobných negativních zkušeností v mém dětství a dospívání se vyskytlo více. Např. na základní škole byl vyhlášený boss-Rom s přezdívkou „Damian“, ten stával na chodbách ve škole, mezitím co my ostatní byli zalezlí ve třídách z důvodu bezpečnosti a strachu z něj. Byl postrachem celé školy. Jednou ku příkladu zapálil třídní knihu a vyhodil ji z okna ven, a to nemluvím o šikaně, kterou ostatním dětem způsoboval.

Po přednáškách na vysoké škole jsem si uvědomovala, že svým způsobem jsem Romy považovala za podřadné. Upřímně se přiznávám. Po častém přemýšlení o tomto tématu, jsem si začala všimnout i názorů druhých lidí, a ten se moc nelišil od toho mého. „Romové jsou ti, co by nejradyji nemakali a jen brali“. V učebnách na vysoké škole jsem od spolužáků slyšela samé empatické názory, lítost anebo možná strach z toho, co by na to řekli ostatní? Nicméně jsem své původní postoje postupně opustila díky oboru sociální a kulturní antropologie. Na vysoké škole jsem se seznámila s teoretickým i metodologickým přístupem k jevům, jehož název je kulturní relativismus¹. Tento přístup změnil můj pohled na svět a lidi žijící na něm.

Je na čase říct, že jsem neměla jen negativní zážitky s Romy. Z mého pohledu běžného člověka, a ne jakožto antropoložky, mám romské kamarády, které považuji za své dobré přátele. Dobrymi přáteli označuji ty, kteří mi v nouzi pomohou a jsou mi oporou bez ohledu na situaci. Mimo jiné, jsou to slušní lidé, kteří žijí spořádané životy.

¹ Martin Soukup tento pojem ve své knize *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii* definuje jako přístup, díky němuž nehodnotíme specifické kulturní prvky a jevy z pohledu vlastních měřítek a kultury. Opakem tohoto přístupu je etnocentrismus (Soukup 2014: 29).

Poté je tu ale můj otec. Vlastní firmu, kde zaměstnává na jedné straně romské zaměstnance, současně ovšem i lidi, kteří se vyjadřují otevřeně rasisticky. Můj otec se o zástupcích romské menšiny nikdy nevyjadřoval jako o rovnocenných lidech. Jde o jeho názor založený na zkušenostech s ne vždy bezproblémovým přístupem k práci u jeho romských zaměstnanců. Jak to tedy s těmi Romy je? Kde je ten problém? Můj otec, mé okolí ale i samotné zkušenosti a zvědavost mě přivedla k tomuto tématu. Velmi mě zajímá perspektiva Romů. Co si oni myslí o nás? Jak samotní Romové vnímají problematiku soužití Romů s českou většinovou společností?

Proto jsem se zaměřila na výzkum mezi Romy. Primárně jsem se chtěla seznámit s jejich kulturou, historií, hodnotami apod. Chtěla jsem sama zakusit, jaké to je být s Romy více v kontaktu, a dozvědět se tak, jaké faktory z jejich pohledu přispívají k jejich marginalizaci a na druhé straně i k pocitu nadřazenosti ze strany majority.

Během svého studia jsem si uvědomila, že názory si do jisté míry vytváříme pod vlivem postojů i předsudků našich rodičů či našeho okolí, které si přebíráme. Nejprve nekriticky, později (od puberty) si sami hledáme svou cestu a získáváme určitý náhled. Tím, však nechci říct, že názory druhých lidí jsou špatné či bezdůvodně nesmyslné. Z mého hlediska, by se každý názor týkající se čehokoliv, neměl brát na lehkou váhu. Svou zkušenost mohu vztáhnout ke svému tématu bakalářské práce. Vyrůstala jsem v přesvědčení, že romská menšina je podřadnou skupinou v České republice. Ostatně, tento názor se vyskytoval nejen v naší rodině, i lidé kolem byli stejného názoru. Díky tomu jsem si uvědomila, že mé názory nebyly čistě mými. Proto jsem se rozhodla zabývat se tímto tématem, abych se pomocí výzkumu a času stráveného s Romy přiblížila reálnějšímu obrazu romské komunity v konkrétní lokalitě, a vymanila se tak ze zajetí předsudků a stereotypů týkajících se Romů.

Mimo jiné, jsem chtěla svým výzkumem zjistit, zda podobný princip funguje i mezi Romy. Budují si také Romové určitý negativní názor a obraz o těch druhých, aby ho následně bořili? Existuje i u Romů takováto dichotomie my a oni v otázkách etnické příslušnosti a případně i typických rysů pro příslušníky té či oné národnosti? Je možné, že bude soužití různých skupin budoucích generací snazší či naopak těžší?

Z výše uvedeného zaměření, se mi pro bakalářskou práci podařilo zjistit spoustu zajímavých informací. Nutno podotknout, že ne vše dopadlo podle mých představ a očekávání, což je v následujících kapitolách popsáno. Určitě by si tyto otázky zasloužily několik let výzkumu, a ne pouhých šest měsíců, kdy zkoumá pouze jeden badatel, a to v době kdy dychtil covid-19. Člověk by se takovému výzkumu musel věnovat naplno, s tím, že svůj veškerý čas by věnoval hlubšímu a širšímu výzkumu. Být výzkumníkem na plný úvazek,

dopadlo by vše jinak a jistě i lépe. Avšak z pohledu studentky, která musela plnit školní povinnosti a docházku, chodit na brigády a pomáhat rodičům či blízkým v době koronavirové, toho času nebylo tolik. A to nemluvím o tom, jak vláda se svým opatřením proti šíření nemoci covid-19, ztěžovala lidem samotné bytí na Zemi. Zároveň by důležitou roli sehrál výzkumný tým, který by se skládal ze zástupců různých oborů jako: sociologů, lékařů, učitelů, terénních a sociálních pracovníků, a především také romských expertů a zástupců romských komunit. Z běžného života jistě každý ví, že po tak krátké době nelze o někom říct, že je nám velmi dobře znám.

Snaha o porozumění této problematice je stále aktuální. Například právě nyní probíhá srovnávací výzkum o situaci Romů v letech 2020-2021 v deseti evropských zemích včetně České republiky.²

Ráda bych zmínila, že na katedře Sociální antropologie byly napsané různé kvalifikační práce z romského prostředí konkrétně např. z Pardubic z Husovy ulice, kde byla vyhlášena, vyloučená romská komunita (Müllerová 2016). Dále diplomová práce Jitky Plaché, která se zabývala Romskými spoluobčany ve spolupráci se sociálními službami a spoustu dalších zajímavých publikací s podobným tématem (Plachá 2016). Tyto práce a spousta dalších mi byly inspirací při samotném psaní mé bakalářské práce. Nejsem tedy první, která se takovým tématem zabývala. Pokud je mi ale dobře známo, tak výzkum v konkrétní lokalitě je prozatím jedinečným tématem, respektive nedohledala jsem žádné antropologické zprávy, které by popisovaly příčiny marginalizace v konkrétní lokalitě. Co se mi ale podařilo zjistit, je, že v lokalitě a okolí byla provedena v roce 2020 vstupní analýza vzdělávání za účelem sociální integrace.

Jednou ze zajímavostí, která se v bakalářské práci nachází, je názor Romů na Čechy a jejich sebepojetí v místě, kde žijí. Vyslechla jsem si spoustu zajímavých vyprávění o jejich životě, pádech, přešlapech a překážkách, které je v průběhu života potkaly. Každý životní příběh může být inspirativní.

Vzhledem k současné koronavirové situaci, nebylo vůbec snadné seznámit se s budoucími informanty či s nimi udržet kontakt. Někteří se mnou z důvodu pandemie nechtěli vůbec hovořit kvůli své bezpečnosti a zdraví (pochopitelně). Jinde jsme naopak museli přerušit kontakt z důvodu onemocnění covidem-19, který postupně útočil na celou rodinu informanta. Mimo to, mi následně sdělili, že už nechtějí ve výzkumu pokračovat. Samozřejmě jsem jejich postoj k mému výzkumu akceptovala a nikoho do ničeho nenutila.

² O výzkumu více viz CVVM 2021.

Jedním z nejtěžších úkolů bylo přizpůsobit výzkum a kontakt s lidmi v době lockdownu. To se však nepodařilo, poněvadž většina z nich neměla internetové připojení ve své domácnosti a potřebné příslušenství k tomu. Přesto se našli tací, kteří se i v tak nelehké době odvážili se mnou osobně scházet.³ Naštěstí jsme všichni zúčastnění byli po našich osobních setkáních v rámci možností zdraví. Tím myslím fakt, že mezi námi nedošlo k přenosu covidu-19. Nicméně některé informanty doprovází těžké zdravotní problémy, které nijak nesouvisely s covidem-19. Z tohoto důvodu uvádím „v rámci možností zdraví“.

³ Více informací o navázání kontaktu s informanty v kapitole 2.4 Průběh výzkumného šetření.

1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem této práce bylo přispět k otázce, proč jsou v současné době Romové v české společnosti marginalizováni a jaké faktory k tomuto stavu přispěly. Pomocí etnografického výzkumu jsem se snažila přiblížit současnou situaci Romů v konkrétní lokalitě Pardubického kraje. Jednoduše řečeno by tato práce, jako každá jiná, měla přispět k obohacení vědeckého poznání a směřovat tak k pozitivní změně této problematiky.

Při svém výzkumu jsem se zaměřila na průřez historie Romů ve vybrané lokalitě a seznámila se důkladněji s každodenností, se způsobem života, jejich hodnotami a vnímáním nejen jejich vlastního života, ale i jejich pohledem na jiné národnosti, které je obklopují. Ráda bych přispěla k poznání o současné situaci Romů v konkrétní lokalitě Východních Čech. Snažila jsem se vyzkoumat tu nejhlavnější příčinu ostré kritiky většinové majority, se kterou se neustále setkávám a o které i moji informanti Romové sami hovořili. Ovšem ne z pohledu těch, kteří tuto kritiku distribují (tedy zástupců majority), ale z pohledu zástupců Romů. Jak samotní Romové vnímají tuto problematiku a jak ji reflektují.

1.1 Výzkumné otázky

Před začátkem samotného výzkumu, jsem si formulovala dvě hlavní výzkumné otázky, na které jsem se snažila v rámci možností odpovědět, pomocí realizace výzkumu a analýzy dat.

Hlavní výzkumné otázky jsou:

- I. Jaké jsou hlavní příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě Pardubického kraje?
- II. Jaké faktory k tomuto stavu přispěly?

Během uskutečnění terénního výzkumu, postupně docházelo k vytváření nově doplňujících otázek, kterými jsou:

- III. Jak mí romští informanti hovoří o Česích?
- IV. Jak reflektují soužití s Čechy?
- V. Jak hovoří o jiných romských rodinách?
- VI. Čeho si sami na sobě cení?
- VII. Vnímají sami sebe na okraji společnosti?

2 Metodologie výzkumu

2.1 Metody získávání dat

Před samotným výzkumem a hledáním potřebných informantů jsem se zaměřila na plánování výzkumu a jeho náležitosti. Kde a jak budu hledat informanty? Na co se zaměřím při dotazování? Jaké metody zvolit pro svůj výzkum? Nejprve bylo důležité seznámit se s potřebnou literaturou k danému tématu, položit si hlavní výzkumné otázky a podle toho vytvořit orientační plán s cíli a úkoly. Metody nám dávají směr, prozrazují nám, jak a jakým způsobem dané téma uchopíme.

Metodologie této bakalářské práce je založena na kvalitativním výzkumu, jehož nejdůležitějším záměrem bylo obohatit vědecké poznání, které má přispět k odpovědi, proč jsou Romové marginalizováni a jaké hlavní příčiny k tomuto stavu přispěly. Důležité je zmínit, že byl výzkum proveden v konkrétní lokalitě Východních Čech, kde jsem se zaměřila na zástupce romské populace. Jedná se tedy o regionální/lokální výzkum, kde jsem zjišťovala (spíše okrajově) historické souvislosti ale především perspektivu samotných Romů na tuto problematiku. Jan Hendl o kvalitativním výzkumu říká, že neexistuje obecně uznaná definice tohoto pojmu či jednotný návod, jak takový výzkum provádět. Hendl zmiňuje několik autorů, kteří tento pojem vnímají odlišně a podle svého názoru a zkušeností (Hendl 2008: 47). Rozhodla jsem se zde uvést Creswella, kterého Hendl ve své knize zmiňuje. Ten kvalitativní výzkum definuje jako proces hledání a zkoumání určitého jevu, který je postaven na různých metodologických postupech, jehož tvůrce neboli výzkumník vytváří holistický obraz⁴, analyzuje nejen svá data ale i různé vybrané texty (Craswell 1998: 12 in Hendl 2008: 48). Mimo to, se můžeme od Novotné dočíst, že kvalitativní výzkum: „[s]tuduje, co lidé dělají, jak o tom hovoří, jak tomu rozumějí, jak to prožívají. [...] Kvalitativní výzkum se děje přímo v prostředí a kontextech, kde se zkoumané fenomény nacházejí, nikoli v prostředí uměle vytvořeném“ (Novotná 2019: 286).

Nedílnou součástí je i termín etnografický, vzhledem ke skutečnosti, že jsem se snažila porozumět sociálnímu a kulturnímu světu Romů prostřednictvím zúčastněného pozorování, rozhovorů a jejich detailním zpracování. Jak uvádí Hendl v kapitole „Etnografický výzkum“,

⁴ Základním předpokladem holistického obrazu neboli holismu je podle Soukupa: „[...] přesvědčení, že celek znamená víc než toliko souhrn jeho jednotlivých částí. V nejobecnější rovině lze **holismus** v antropologii vymezit jako takový přístup ke zkoumání člověka a kultury, který bere v úvahu provázanost biologických, sociálních, kulturních a individuálních faktorů“ (Soukup 2014: 18).

je cílem této metody získat holistický obraz zkoumané skupiny, společnosti nebo instituce. Nezbytnou součástí etnografického výzkumu je dokumentace každodennosti zkoumané společnosti. Výzkumník toho dosáhne tím, že je pozoruje a provádí s nimi rozhovory. Primárně se badatel pokouší porozumět dění v konkrétní společnosti a sleduje aktivity jejích členů (Hendl 2008: 115-116). Dále se v knize *Metody výzkumu ve společenských vědách* můžeme od Novotné dočíst o etnografickém výzkumu, který je: „[...] založen na dlouhodobém intenzivním pobytu v terénu (nebo v terénech), během něhož výzkumník ‚na vlastní kůži‘ zakouší povahu studovaného prostředí, stává se po dobu výzkumu de facto jeho součástí“ (Novotná 2019: 273).

Hlavními metodami ke zjišťování dat mi bylo pozorování a rozhovory, ať už formální či neformální. Více o pozorování se dočteme níže v této kapitole. Neformálním rozhovorem se rozumí: „[j]akýkoli rozhovor vedený při vhodné příležitosti. Má povahu volného povídání ze zájmu o téma nebo osobu“ (Soukup 2014: 101). Takový rozhovor se například uskutečnil s mými gatekeepery⁵, kdy se při cestě do výzkumného terénu zajímali o různá témata týkající se nejen výzkumu ale i mě. Bez toho, aniž bychom se domlouvali, refleктоvali své názory na daná témata.

Před každým naplánovaným rozhovorem s informanty, jsem měla po ruce své vytvořené otázky, které mi sloužily jako vodítko. Tudiž jsem při výzkumu použila metodu polostrukturovaného rozhovoru. V kapitole „Kvalitativní strategie výzkumu“ se od Novotné dozvídáme o polostrukturovaném rozhovoru, který je jednou z nejčastějších využívaných metod pro výzkum, a to převážně pro bakalářské či diplomové práce jejichž témata jsou zakotvena ve společenských vědách. Primárně jde v této metodě o to, zachytit zkušenost činitelů neboli aktérů, kteří jsou součástí zkoumaného fenoménu. Snažíme se tak u informantů zachytit jejich reflexi k danému tématu (Novotná 2019: 275). Důležité je zmínit, že: „[c]ílem hloubkového a polostrukturovaného rozhovoru je získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu (kvalitativní přístup) [...]“ (Švaříček, Šedová 2007: 13). Ve výzkumu mi byl vhodnější volnější způsob polostrukturovaného rozhovoru, kdy jsem nepokládala každou svou připravenou otázku, ale raději jsem informanty nechala samotné mluvit o daném tématu. Až na základě jejich odpovědí jsem libovolně pokládala doplňující otázky.

Soukup o strukturovaném typu interview říká, že je postaven na základě důkladně připravených otázek. Ty vytváří svůj předem určený scénář, díky kterému je směr a průběh rozhovoru předběžně naplánován (Soukup 2014: 101). Součástí mých univerzálních otázek

⁵ Více o *gatekeepers* v podkapitole 2.4 Průběh výzkumného šetření.

jsou okruhy témat, která jsou hlavním předmětem každého rozhovoru. To znamená, že jsem využila obou metod: jak strukturovaný rozhovor, tak i polostrukturovaný.

Základní okruhy otázek pro informanty se týkaly následujících oblastí:

1. Základní informace

V této oblasti jsem se zaměřila na základní informace o dotazovaném a jeho současnou životní situaci. Mezi takové informace patří: věk, nejvyšší dosažené vzdělání, rodina a vztahy v ní, zaměstnání, místo bydliště a vztahy se sousedy.

2. Kultura, tradice, zvyky, náboženství, hodnoty

Jak vypovídá název, tato oblast se zaměřuje na romskou kulturu a věci s ní spojené. Informanti měli možnost a prostor k vyprávění o daném okruhu. Hovořili o typických a charakteristických rysech jako je jazyk a chování jejich rodin. Vypravování zahrnovalo také jejich tradice a zvyky, které dodržují a slaví jako např. Vánoce či Velikonoce. Následně mě zajímalo, jakým způsobem slaví životní události, kterými jsou narození dítěte či pohřeb, popř. zda a jak oslavují narozeniny.

3. Marginalizace

V odvětví „Marginalizace“ jsem se zaměřila na konkrétní zkušenosti informantů spojené s marginalizací, sociálním vyloučením či diskriminací ze strany majority. Vypytávala jsem se na různé situace a na konkrétní organizace, ve kterých k diskriminaci mohlo docházet. Například v oblasti práce, kdy jsem se ptala na průběh přijímacích pracovních pohovorů a na vztah s kolektivem. Obecně jsem se zaměřila i na společnost kolem nich, zda zažili nějaké situace bezdůvodné kritiky na základě jejich národnosti. Dále mě zajímaly jejich zkušenosti s lidmi na úřadech či ve škole. Jak vnímali informanti vztah se spolužáky a učiteli. Následně i trh s byty.

4. Sebepojetí

V tomto odvětví se zaměřuji na jejich sebepojetí v místě, kde žijí. Jak vnímají sami sebe a zda se ztotožňují s národností Čecha. Nebo jak vnímají své okolí a jejich chování k nim. Zajímalo mě, zda jsou převážně v kontaktu s Romy či Neromy, a zda se vůbec cítí být marginalizováni.

5. Finance a práce

V této oblasti jsem zjišťovala jejich pracovní zkušenosti a informace ohledně financí. Kolik zaměstnání ve svém životě vykonávali? Vystačí jim peníze na každý měsíc? Využívají či někdy využili finanční pomoci od státu? Zažili nedostatek peněz v rodině? Vyptávala jsem se na různé otázky ohledně půjček, hypoték a splácení.

6. Otázka na tělo

Pod oblastí „otázka na tělo“ se skrývá hrdost a pýcha dotazovaných. Zajímalo mě, na co jsou ve svém životě hrdí, či co považují za svůj životní úspěch. Následovala otázka, co se jim naopak nepodařilo a raději by ze svého života vymazali.

7. Národnost

V posledním okruhu se zajímám o jejich názor na jiné národnosti. Mimo jiné, tato oblast zahrnuje jak pozitivní, tak i negativní hodnocení – z pohledu Romů – směřované jak k romské, tak naopak i k české národnosti. Existují vůbec mezi Romy takové stereotypy?

Nedílnou součástí výzkumu mi bylo zúčastněné pozorování. Někteří informanti mi se svým souhlasem dovolili vyfotografovat jejich domácnost. Pro přiblížení a lepší představu, jak a v jakých podmínkách někteří Romové žijí. Martin Soukup ve své knize *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii* definuje zúčastněné pozorování jako: „[...] klíčovou antropologickou techniku. Spočívá v přímé nezprostředkované účasti antropologa na životě studované komunity, kdy probíhá informální sběr etnografických dat při osobní účasti na přirozeně probíhajících kulturních jevech a sociálních situacích a procesech“ (Soukup 2014: 93). Zúčastněné pozorování probíhalo u většiny mých informantů, vzhledem k tomu, že se rozhovory uskutečnily v místě jejich bydliště. Byla jsem součástí dění, které se v průběhu mé návštěvy odehrávalo. Jako jeden z příkladů mohu uvést situaci z jedné mé návštěvy, kterou jsem si zapsala do svého terénního deníku⁶, kam jsem si své postřehy a myšlenky zaznamenávala.

Terénní deník

V domě informantky Amálie, 25. 1. 2021, dopoledne

⁶ Více o *terénním deníku* níže v této kapitole.

Při našem rozhovoru do místnosti vstoupila mladá slečna se svými kamarádkami. Ta okamžitě přerušila náš rozhovor a oslovila informantku „babičko“. V tom mi došlo, že jde o vnučku mé informantky. Nejprve si nevšimla mé přítomnosti, ale jakmile mě po chvílce zbystrila, zdvořile mě pozdravila. Ptala se své babičky, kde má pár svých drobných. Podezírala babičku, že je někam uklidila. Ve finále, po několika sekundách, slečna našla peníze tam, kde si je odložila. Vzala si je a rozloučila se s námi. Informantka se pousmála a kroutila hlavou. Na základě této situace začala vyprávět o svých vnučatech.

Jedním z dalších kroků, bylo nejprve informanty nechat samotné mluvit o daném tématu. Před tímto krokem jsme vedli neutrální rozhovor, abychom tak odbourali stres a napětí z rozhovoru, které vyplývalo z nevědění otázek (s čímž se mi někteří informanti svěřili). S tímto zádrhelem jsem si poradila tak, že jsem jim některé otázky řekla předem, aby věděli, co je čeká a že se nejedná o těžké otázky. Když informanti nevěděli co dál říct, následovaly mnou připravené univerzální strukturované otázky⁷, které sloužily jako vodítko. V průběhu rozhovoru vyplynuly i doplňující otázky, které sloužily k dovysvětlení jejich odpovědí. Během rozhovorů jsem si zapisovala poznámky do počítače, vzhledem k tomu, že nebylo možné odpovědi informantů zaznamenat okamžitě a doslovně. S tím mi později pomohla nahrávka našeho rozhovoru, která byla zaznamenána u mě v telefonu. Veškerou pozornost jsem věnovala rozhovoru, soustředění a informantům.

Mimo jiné, byla součástí výzkumu metoda sněhové koule neboli snowball sample. Díky této metodě, jsem se dostala k dalším vhodným informantům pro svůj výzkum. Jan Hendl o metodě snowball sample ve své knize *Kvalitativní výzkum* uvádí následující vysvětlení. „Výzkumník naváže kontakt s určitou skupinou jedinců, pomocí nichž se pak dostává k dalším relevantním jedincům“ (Hendl 2008: 392). Dále se o této metodě v kapitole „Výběr vzorku a prostředí výzkumu“ od Novotné můžeme dočíst, že se používá převážně v případě, když je nám výzkumný terén nedostatečně znám. Kde nám aktér z konkrétní lokality, doporučí dalšího vhodné informanta pro náš výzkum. Druhý aktér doporučí třetího a ten dalšího, a tak se to postupně nabaluje. Tato metoda je považována za jednu z nejpoužívanějších technik pro kvalitativním výzkumu (Novotná 2019: 297).

Důležitým zdrojem informací a získaných dat mi byl terénní deník, mé poznámky a postřehy. Terénní deník jsem si vždy psala před každým rozhovorem a následně i po

⁷ viz Příloha č. 1

rozhovoru. Deník obsahuje mé postřehy, pocity a popis situací, emocí, prostředí apod. Zaznamenávala jsem si, jak se cítím před a po rozhovoru. Terénní deník mi byl pomocníkem při zvládnání emocí. Většina rozhovorů byla totiž velice psychicky náročná, a to pro obě strany (více viz 2.5). Někteří informanti neměli snadný život, a při rozhovorech nepanovala vždy dobrá nálada.⁸ Z psychické nepohody mi pomohl nejen terénní deník, ale i sportovní aktivita. Jak uvádí Soukup, „[j]edním ze způsobů, jak se vyrovnat s *osobní* situací a stavem, v nichž se antropolog nachází, je jejich reflexe v deníkových záznamech“ (Soukup 2014: 92).

Ráda bych na konec této podkapitoly zmínila, že bylo mou primární snahou vstoupit do vnitřního světa jedince či skupiny, kde jsem se snažila pochopit jejich perspektivu na náš společný svět.

2.2 Popis výzkumného terénu

Výzkum se uskutečnil v Pardubickém kraji. Z důvodu ochrany soukromí mých informantů, je konkrétní lokalita výzkumu anonymizována. Jedná se o město, které se nachází 20 km od krajského města Pardubice. V této lokalitě se nachází mateřská škola, základní škola, sběrný dvůr či Česká pošta. Výhodou místních dětí je, že základní škola je devítiletkou, tudíž děti nemusejí dojíždět do větších měst. Město má svého doktora a lékárnu, a to nejen praktického doktora ale i dětského, zubního a ženského. V lokalitě je několik obchodů a restaurací. Jedná se o potraviny, drogerii, květinářství, obchod s oblečením, řeznictví a uzeniny, pekařství a cukrářství. Město je ideální lokalitou pro bydlení, vzhledem k tomu, že místní obyvatelé mají vše potřebné k životu zde. Pýchou tohoto města je zámek se svým parkem. V této lokalitě se nachází i firma mého otce a s ním i další podnikatelé a jejich firmy. Jednou z firem je např. nábytkářství či výkup starých trámů a prken. Následně se zde nachází fotbalové hřiště se svým klubem. Mimo jiné, jsou součástí obce organizace jako jsou: Rodinné centrum, Sbor dobrovolných hasičů, Sebeobrana pro všechny či Český rybářský svaz. Díky svým informantům vím, že do této lokality dojíždějí terénní pracovníci z nedalekého většího města, kteří nabízejí své sociální služby místním obyvatelům. Dále z výpovědí informantů vím, že nikdo z nich nenavštěvuje výše uvedené organizace, až na některé děti informantů, které hrají fotbal.

⁸ Více o informantech v podkapitole 2.3 Základní informace – Představení informantů.

Většina mých informantů žije na ubytovně (viz obrázek č. 1), kde jsme naše hovory uskutečnily. Podle mých vzpomínek, byla ubytovna postavena v roce 2014. Od prvopočátku vím, že zde bydlely převážně romské rodiny společně s cizinci. Momentálně na ubytovně žijí převážně Romové společně se dvěma rodinami, které pocházejí z Ukrajiny (podle slov informantů). Jednu z informantek jsem navštívila já v jejím rodinném domě, kde žije se svou rodinou. Jeden z dalších rozhovorů se realizoval v místě mého bydliště, konkrétně v místnosti, která funguje jako kancelář.

Důležité je zmínit, že ubytovna se nachází na odlehlé části – na periferii města, což z ní činí vyloučenou lokalitu. Je totiž uprostřed polí vedle bývalého cukrovaru, který už se na daném místě nenachází. Místo továrny jsou na pozemku hromady se stavebním materiálem. Centrum města a veškerému dění je od ubytovny vzdálené cca 2 km (viz obrázek č. 2). Ubytovna má tři podlaží: byty se nacházejí v přízemí a v horních dvou patrech. Na každém patře jsou společné sprchy, záchody a kuchyň. Informanti z ubytovny se mi svěřili, že nejsou spokojeni s tím, kde a v jakém prostředí žijí, což je trápí. Pro přiblížení představy přikládám pár fotografií z terénu. Jedná se o pokoj jedné informantky, kde bydlí se svým osmnáctiletým synem (viz obrázek č. 3).

Obrázek č. 1: Ubytovna

Foto: Šindelářová (2021)

Obrázek č. 2: Cesta k ubytovně

Foto: Šindelářová (2021)

Obrázek č. 3: Pokoj na ubytovně

Foto: Šindelářová (2021)

2.3 Základní informace – Představení informantů

Celkově se mého výzkumu zúčastnilo sedm informantů, a to ve věku mezi 17–75 let. Jedná se od dva muže a pět žen. Všichni zúčastnění byli Romové. Kvůli ochraně soukromí mých informantů jsou jejich jména pozměněna, a to tak, že jsou nazýváni fiktivními jmény.

Jedním z nejtěžších úkolů bylo informanty sehnat a oslovit je. Některé jsem znala lehce od vidění, některé jsem přímo oslovila na ulici a požádala o rozhovor. Poslední variantou bylo slušně zaklepat na dveře tam, kde jsem měla vytipováno, že žijí, a požádat je o rozhovor. Každý z rozhovorů proběhl bez problému a myslím si, že to bylo velmi milé a svým způsobem přínosné pro obě strany. Žádný z informantů nebyl vulgární či agresivní ale naopak velmi vstřícný a pohostinný.

Pro větší přehlednost informantů zde uvedu základní informace o každém z nich. Jak jsem již zmiňovala výše, jména těch, kteří se zúčastnili mého výzkumu, jsou pozměněna. Jedná se tedy o fiktivní jména, která jsem pro ně vymyslela. Pro mé informanty bylo důležité, aby jejich jména nebylo možné v mé BP identifikovat. Slíbila jsem jim a ujistila je o tom, že budou anonymizováni. Z toho důvodu je pro mě jejich anonymita nezbytně nutná, vzhledem k tomu, že to hrálo u některých informantů zásadní roli při rozhodování, zda se stanou součástí výzkumu.

Kamil – muž, zaměstnaný, 51 let. Většinu svého života prožil v lokalitě, kde i jeho příbuzní stále žijí. Vystudoval zde základní školu. Rodiče pocházejí ze Slovenska. Mimo základní školy vystudoval střední odborné učiliště, obor opravář strojů, bez maturity. Momentálně je zaměstnaný jako zedník v Brně. Kvůli zaměstnání žije na ubytovně v Brně, protože nepracuje na jednom místě, ale neustále cestuje. O víkendech jezdí za rodinou a přáteli do anonymizované lokality. Náš rozhovor se uskutečnil 15. 11. 2020 u mě doma. Určitou dobu svého života byl zaměstnán u mého otce ve firmě. V mládí prožil tři měsíce ve věznici. Sám o sobě tvrdí, že žije „bílý“ život s duší Cikána.

Amálie – žena v důchodu, 75. let. Pochází ze Slovenska, ale část svého života prožila v lokalitě, kde i momentálně bydlí se svou rodinou. Nemá žádné vzdělání, až na pár tříd v prvním stupni. Aktuálně je v insolenci. Od malička s rodinou kočovali, paní Amálie popisovala, že bydleli v maringotce, se kterou cestovali po různých místech. Do České republiky se přestěhovali kvůli práci rodičů. Pracovali na polích, kde dělali drenáže. Byla

nejstarší ze sedmi sourozenců, tudíž místo vzdělání či práce byla její prioritou – dle očekávání rodičů – péče o mladší sourozence. V šestnácti letech se vdala a vytvořila vlastní rodinu. Za svůj život se vdala dvakrát, dohromady má pět dětí. Náš rozhovor proběhl 25. 1. 2021.

Sabina – žena v invalidním důchodu, 55 let. Pochází ze Slovenska. Do České republiky se přestěhovala kvůli svému manželovi. Jejím nejvýše dosaženým vzděláním je základní škola s devátou třídou. Žena je rozvedená a má dvě děti. Důvodem rozvodu bylo domácí násilí, kde muž ženě ubližoval a týral ji. Žena dochází k psychologovi kvůli psychickým problémům. Momentálně žije na ubytovně, kde se i náš rozhovor uskutečnil 3. 2. 2021. Se souhlasem informantky jsem vyfotografovala její pokoj.

Markéta – žena v invalidním důchodu, 49 let. Informantka pochází ze Slovenska. Do České republiky se přestěhovala kvůli práci. Žena je vyučená švadlena. Informantka nemá úrazové pojištění a žije se svým nejmladším synem na ubytovně. Kvůli invalidnímu důchodu a svému fyzickému stavu, nemůže pracovat. Bydlela v rodinném domě i se svým bratrem, z kterého byli vyhozeni na ulici. Dům byl v exekuci a měl nového majitele, se kterým se nedohodli na nájemní smlouvě. Několik dní všichni strávili na ulici, než Markéta našla pokoj na ubytovně pro sebe a svého syna. Bratr je stále na ulici. Rozhovor se uskutečnil 3. 2. 2021 společně se Sabinou a Viktorem.

Viktor – muž, nezaměstnaný, 17 let. Narodil se v České republice. Viktor je syn Markéty. Má tři sourozence. Momentálně má vystudovanou základní školu. V loňském roce mu nevyšly přijímací zkoušky na střední odborné učiliště. Na letošní přijímací zkoušku se připravuje opakovaně. Náš rozhovor se uskutečnil 3. 2. 2021.

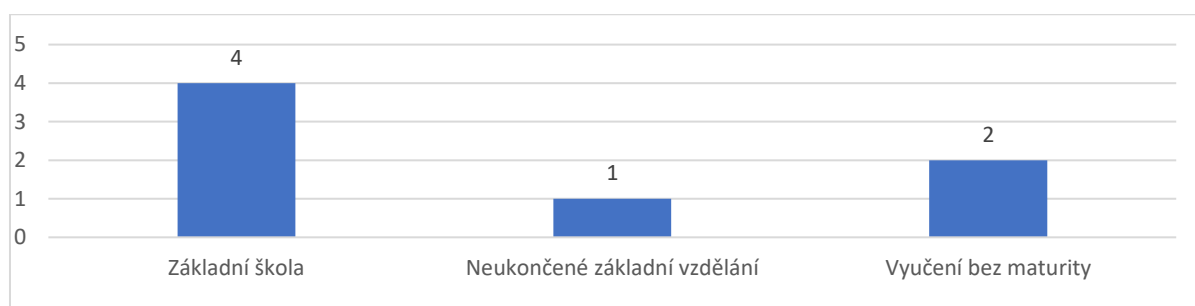
Věra – žena na mateřské dovolené, 28 let. Věra pochází z České republiky. Jejím nejvýše dosaženým vzděláním je základní škola s devátou třídou. Ve svém životě prozatím pracovala jednou po dobu čtyř týdnů. Matka ji navštěvovala v zaměstnání, kde ji bila a ponižovala. Kvůli vztahům v rodině utekla z domu hned po základní škole a žila 1,5 let na ulici. Na ulici se seznámila dnes s již bývalým přítelem a otcem jejich čtyř dětí. Tento partner ubližoval jí i dětem a byl drogově závislý. Z tohoto důvodu jsou ona a její děti pod dohledem sociálních pracovníků. Dohromady má Věra pět dětí. Poslední dítě má s bývalým partnerem, který stejně jako předchozí ubližoval jí i dětem. Svou rodinu uživí díky rodičovskému

příspěvku. Mimo to, má dvě půjčky, které vůbec nesplácí. Je v kontaktu s organizací, která ji osobně oslovila. Ta, pomáhá jí i dětem. Náš rozhovor se realizoval 28. 2. 2021.

Eva – žena v invalidním důchodu, zaměstnaná na částečný úvazek, 57 let. Narodila se na Slovensku. Matka se přestěhovala společně s rodinou za jejích otcem do České republiky, kde si v lokalitě koupili dům. Otec zde prováděl meliorace. Eva je sestra Kamila. Pochází dohromady ze šesti sourozenců. Eva je z nich nejstarší. Jejím nejvyšším dosaženým vzděláním je základní vzdělání. Kvůli péči o mladší sourozence nedostala možnost studovat dále. Po škole okamžitě nastoupila do práce v lokalitě. Eva má jednoho syna. Přítel, se kterým má dítě, zemřel dřív, než stihl podepsat otcovství jejích syna. Aktuálně je Eva v insolvenční. Náš rozhovor se uskutečnil 8. 3. 2021.

Pro lepší přehlednost základních informací o informantech, přikládám grafy s údaji:

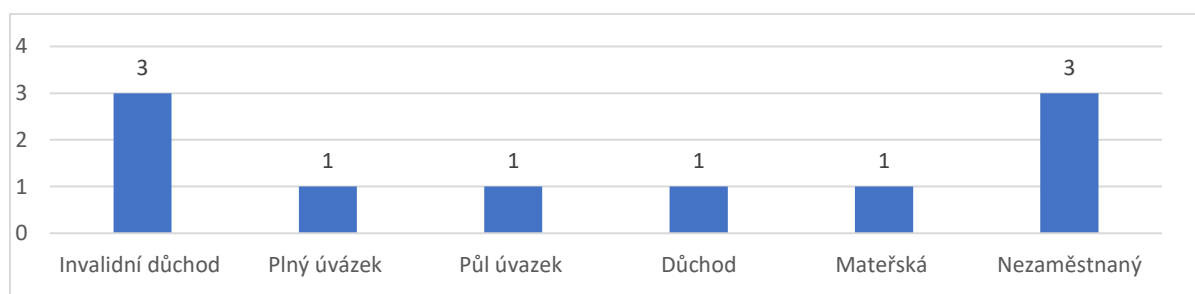
Graf č. 1 – každý sloupec zobrazuje počet informantů s jejich nejvyšše dosaženým vzděláním.

Graf č. 1: Nejvyšší dokončené vzdělání – informanti

Zdroj: Šindelářová (2021)

Graf č. 2 - zobrazuje aktuální situaci (stav) informantů, respektive jejich zdroj příjmů.

Graf č. 2: Aktuální stav informantů

Zdroj: Šindelářová (2021)

2.4 Průběh výzkumného šetření

Doba výzkumu trvala přibližně necelých šest měsíců, ačkoliv doba byla nepřejícná k výzkumnému šetření, který začal v roce 2020 v průběhu listopadu. I přes různá opatření kvůli covidu-19 se mi však podařilo být s informanty v kontaktu. Jak jsem již zmiňovala v úvodu, nejtěžším úkolem mezi mnou a informanty bylo udržet náš kontakt. Doba si vyžadovala on-line připojení ale moji informanti neměli ve svých domácnostech internetové připojení a potřebné příslušenství k tomu. Proto jsme se všichni dohodli, že se budeme scházet osobně. Naše setkání byla pravidelná. Některé rozhovory s informanty byly prováděny u mě doma a některé v místě jejich domova. Záleželo na domluvě a primárně jejich spokojenosti. Jednou se mi stalo, že moji informanti nemohli pokračovat ve výzkumu. Z důvodu covidu-19, který postupně nakazil celou rodinu.

Většina rozhovorů proběhla na ubytovně. Tam jsem se dostala díky své kamarádce, která požádala svého partnera, aby mi dělal doprovod a průvodce. On má na ubytovně své kamarády, se kterými mě osobně seznámil. Ti mě po ubytovně provedli a seznámili s různými lidmi, kteří tam žijí. S těmi jsem nejprve navázala kontakt a seznámila je se svým výzkumem. Při prvním setkání jsme se domluvili na následující návštěvě, kde následně proběhl náš rozhovor. Naše setkání byla individuální, to znamená, že s některými informanty jsem se setkala třikrát a s jinými i pětkrát. Vzhledem k tomu, že ke mně neměli ze začátku důvěru, si o mně mysleli, že jsem sociální pracovnice. Ta není však považována za vhodnou a vítanou návštěvu, jak mi bylo později vysvětleno. S tímto omylem mi postupně pomohli moji průvodci, kteří tento omyl vysvětlili a ujistili ostatní, že tomu tak není. Ve výzkumu se takoví lidé nazývají „gatekeepers“ neboli dveřníci. V knize *Kvalitativní výzkum* se o „gatekeepers“ můžeme dočíst, že jejich existence napomáhá výzkumníkům při vstupu do terénu a v průběhu výzkumu. Dveřník, badatele provede terénem a seznámí jej s potenciálními informanty (Hendl 2008: 150).

Během některých rozhovorů se mi informanti svěřili se svými problémy a požádali mě o pomoc. Nastínili mi svou současnou situaci, a co je do této situace přivedlo. V takovém případě mě napadla jediná věc a tou byly informace. Informace o daných sociálních službách, které se zabývají lidmi v těžké a nepříznivé sociální situaci. Některým informantům jsem pouze předala informace a jiným domluvila přímo schůzku v organizaci. Po této zkušenosti jsem ponechala na ubytovně několik okopírovaných papírů s informacemi o poskytovatelích sociálních služeb. Tam se současní či budoucí nájemníci mohou podívat. Součástí dokumentů

jsou kontakty, na které se mohou obrátit, pokud bude či je jejich životní situace nepříznivá a potřebují pomoc.

Metodou ke zpracování získaných dat mi bylo otevřené kódování. Tato metoda mi pomohla již v průběhu přepisování výpovědí mých informantů a dále i při vytváření jednotlivých kapitol. Hendl kódování definuje jako pomocný nástroj při přepisování dat, kde určitý symbol (kód) je specifický pro část úseku dat tak, že lze vědět jeho kategorizaci (Hendl 2008: 228). Kódy mi sloužily k lepší orientaci ve výpovědích. Když jsem měla všechny výpovědi vypracované, vytiskla jsem si je. Při hledání různých informací, je pro mě lepší manipulace s fyzickým dokumentem než hledání v počítači. Všechny rozhovory byly se souhlasem informantů nahrávány na mobilní telefon a později přepisovány do počítače. Informanti byli natolik vstřícní, že když jsem doma narazila na nejasnosti v nahrávce z našeho rozhovoru, zavolali jsme si a dovysvětlili si mé zádrhly a pochybnosti.

2.5 Etika výzkumu

Při výzkumu je důležité vědět, jak se správně zachovat a chovat k těm, kteří se našeho výzkumu zúčastní. Než došlo k samotnému výzkumnému rozhovoru s informanty, seznámila jsem je s průběhem a okolnostmi výzkumu. Setkala jsem se s těmi, kteří ze začátku souhlasili s naším rozhovorem, ale když přišel očekávaný den setkání, zrušili to. Nechtěli dále pokračovat. To bylo naprosto v pořádku. Byli obeznámeni s tím, že mohou kdykoliv svou účast ve výzkumu přerušit a já v hledání informantů pokračovala dál.

Následným krokem byl informovaný souhlas informantů. Jednalo se o pasivní souhlas, kde nebyl vyžadován dokument s podpisem. Většinou se jednalo o souhlas k nahrávání rozhovoru či k pořízení fotografií. S tím, jak se správně zachovat, jsem vycházela z CASA (Etický kodex české asociace pro sociální antropologii 2020).

Ráda bych zmínila, že jsem si vědoma toho, že některé mé otázky mohly informanty rozrušit, tedy že témata, na která jsme narazili, byla pro ně velmi osobní. Zároveň i samotné setkání a účast ve výzkumu pro ně mohla být náročná. Když jsme s informanty při rozhovoru narazili na jejich osobní téma, o kterém nebylo jednoduché a pro ně příjemné mluvit, ujistňovala jsem je, že o tom nemusí hovořit, pokud se na to necítí či nechtějí. Účast nebyla vůbec nucená ale dobrovolná. Informanti byli informováni o průběhu výzkumu a jejich možnostech, jako např. že z výzkumu mohou kdykoliv odstoupit.

Informanti byli ke mně velmi milí a vstřícní, vždy když jsem potřebovala nějaké dovysvětlení, neváhali a pomohli mi. Měla jsem pocit, že musím recipročně reagovat i z důvodu vděčnosti a odvedené práce. Proto jsem se rozhodla, že se pokusím zlepšit jejich životní situaci za pomoci informací, které jsem jim poskytla (více v podkapitole 2.4). Mimo to, jsem vždy při prvním setkání vyzvíдалa, co mají informanti rádi, abych jim mohla donést nějakou maličkost za jejich pohoštění a pomoc ve výzkumu. Až na nejmladšího informanta, byla většina vděčná za krabičku cigaret, vzhledem k tomu, že to byli kuřáci. Jeden z informantů, který mě navštívil doma, byl mnou pohoštěn. Nabídla jsem mu kávu a k ní i nějakou dobrotu.

2.6 Postavení výzkumnice v terénu

Na tomto místě bych ráda reflektovala, že výzkum a rozhovory, které jsem s informanty uskutečnila, nebyly prováděny v romském jazyce. Ačkoliv jsem výzkum prováděla několik měsíců v konkrétní lokalitě, nešlo si nevšimnout, že nejen moji informanti ale i většina lidí žijících v lokalitě hovořila česky.

Nejstarší informantka Amália (75 let), hovořila Romsko-českým etnolektem. Co je to etnolekt, Pokorný ve své knize *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura* popisuje následovně. „Jako etnolekt se zpravidla označuje jazyková varianta používaná etnickou minoritou, kterou se odlišuje od majority, jejíž jazyk převzala“ (Pokorný 2010: 145). Jinými slovy lze romsko-český etnolekt chápat jako specifickou romskou podobu mluvené češtiny. „Etnolektní prvky jsou nakonec prakticky neznatelné, projevují se ovšem například rozdílnými komunikačními normami nebo jinou funkcí zdánlivě totožných vyjádření“ (Pokorný 2010: 147). Při rozhovoru s Amálií jsem občas měla potíže s porozuměním. Vždy jsem ji ale požádala o dovysvětlení těch slov, kterým jsem zcela neporozuměla.

To, že jsme s informanty hovořili v českém jazyce, neznamená, že nikdo z nich neumí mluvit romsky. Více o romském jazyce se můžeme dočíst v podkapitole 6.1.

Mimo jiné bych ráda zmínila, že ačkoliv byl výzkum uskutečněn v konkrétní lokalitě, velmi mě překvapila skutečnost, že jsou mezi informanty obrovské rozdíly. Tím myslím např. to, že každý má své předky z jiných částí světa a republiky. Každý vnímá a oslavuje své zvyky, tradice, oslavy životních událostí poměrně jinak a odlišně, kde ne každý Rom umí mluvit romsky.

3 Základní terminologie

V této kapitole se budu věnovat pojmům, které jsou zásadní pro téma této bakalářské práce. Tudiž je podstatné tyto termíny definovat a zkonkretizovat spojitosti, a to nejen ve vztahu k Romům ale i vymežit jednotlivé termíny mezi sebou.

3.1 Romové

„Romské přísloví říká Roma nane jekh – aňi pre jekh vast nane sa o angušťa jekh (Romové nejsou všichni stejní – vždyť ani prsty na jedné ruce nejsou stejné)“
(Hübschmannová 1999: 18).

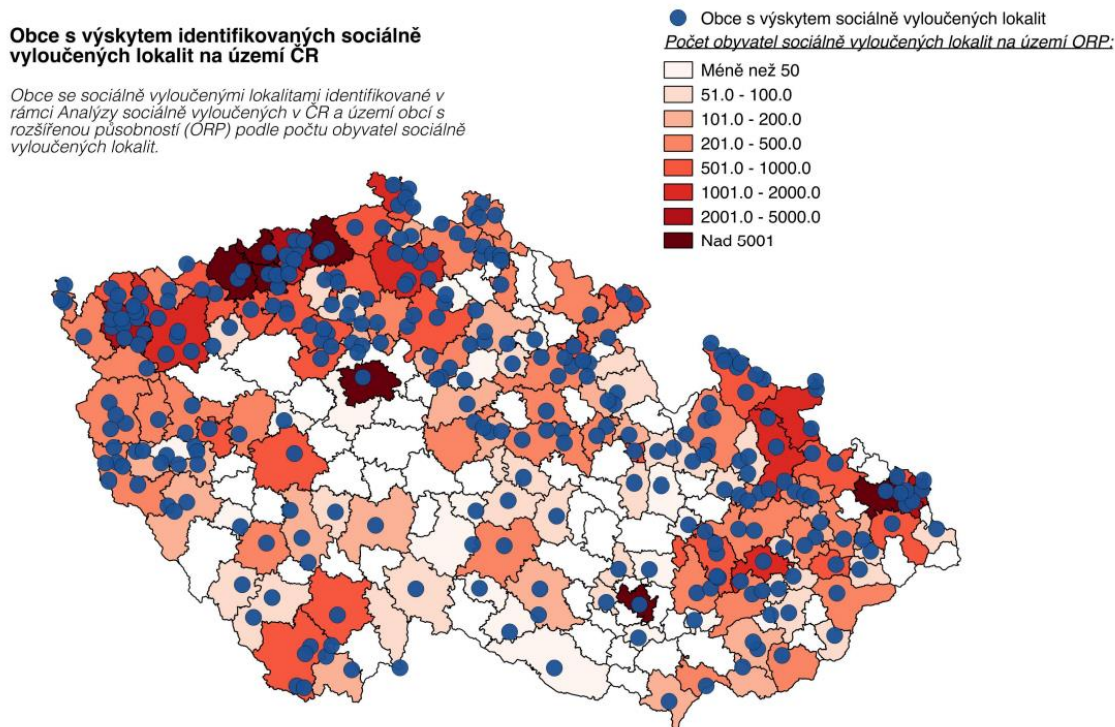
Jedním ze zásadních termínů pro tuto práci je pojem Rom. Je pro mě důležité vymežit tento pojem a odpovědět si na otázky jako: „Koho považujeme za Roma a kdo je Rom? Kolik Romů se v České republice nachází?“.

Podstatnou otázkou týkající se sebepojetí či vlastní etnické identity je: zda se člověk, který vypadá jako Rom, cítí a považuje za Roma. Moravec, kterého ve své práci zmiňuje Oliberiusová, uvádí čtyři body k vymezení pojmu Rom. Za „1. Rom ve smyslu typického vzhladu; 2. Rom jako nositel romské kultury v antropologickém smyslu; 3. Rom jako příslušník romského národa; 4. Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku“ (Moravec 2004: 156 in Oliberiusová 2007: 12).

Jak uvádí Oliberiusová: „[j]iž samotné označení Rom je do značné míry velmi problematické a málokdo se pozastavuje nad jeho vlastním obsahem: Kdo je to Rom a proč?“ (Oliberiusová 2007: 12). Tento fakt potvrzuje řada autorů, ale i laická společnost, která si Roma představuje a definuje rozdílně a podle svého. Laická veřejnost a okolí kolem mě nejčastěji definuje Roma na základě kulturních i genetických rozdílů, jako jsou barva pleti, vlasů či jazyk, kterým mezi sebou někteří hovoří. Podíváme-li se ale na jinou perspektivu, tak Sekyt v knize *Romové: kulturologické etudy* uvádí, že: „Romové jsou podle našich zákonů, příslušníky romského národa, romské národnostní menšiny, což znamená, že za Romy (*de jure*) je možno považovat pouze ty osoby, které se k romské národnosti hlásí“ (Sekyt 2004: 189). Ráda bych zmínila, že ty informanty, které jsem oslovila a jsou tedy součástí této výzkumné práce, sami sebe označují za nositele romské národnosti.

Jedním z nejčastějších názorů většinové společnosti, je fakt, že jsou všichni Romové stejní, čímž je „hází do jednoho pytle“. V knize *Romové* se můžeme dočíst, že: „[...] romskou národnostní menšinu u nás tvoří z osmdesáti procent slovenští Romové (Rumungro), deset procent Romů olšských (Valachrom), zbývajících deset procent zahrnuje Romy české a moravské (také Rumungro – původní označení českých Romů), maďarské (Ungrikorom) a německé (Sinti)“ (Acton, Vondráček, Gallant 2000: 39).

Jaký je přesný počet zástupců romské populace v České republice právě teď, nevíme. Nicméně, v letošním roce (2021) proběhlo sčítání lidu, kde se zástupci romské populace mohli hlásit k romské národnosti, stejně tak i spoluobčané jiných národností. Výsledky o tom, jak sčítání dopadlo, se dozvíme až přelomem letošního a příštího roku. Na otázku, kolik Romů žije v České republice, mohu uvést zprávu z roku 2017, která odhaduje, že v naší republice žilo okolo 240 000 Romů, z čehož se více než polovina dostala do vyloučených lokalit (iRozhlas 2019). Dále vkládám mapu (viz Obrázek č. 4), pro přiblížení a představu o sociálně vyloučených lokalitách v České republice. Na obrázku můžeme vidět, počet obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách na našem území.

Obrázek č. 4: Mapa sociálně vyloučených lokalit v České republice

Zdroj: Čada (2015: 38)

3.2 Kultura

Dalším důležitým termínem pro tuto práci je pojem kultura. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na způsob života Romů v konkrétní lokalitě, s čehož vyplývá, že jsem se zajímala o tradiční kulturu u romských zástupců. Neexistuje však jednotná definice tohoto pojmu, což například potvrzuje Clyde Kluckhohn společně s Alfredem Kroeberem. Ti uvedli přes sto šedesát definic a různých názorů pro pojem kultura. Spousta z nich jsou si ale dost podobná (Eriksen 2008:13). Navrátil v knize *Romové v české společnosti* definuje kulturu jako: „[...] specifickou soustavu idejí, hodnot, norem, stylů života a způsobů řešení běžných životních problémů, které sdílejí příslušníci dané skupiny. Je to osvojená perspektiva, prostřednictvím které příslušníci skupiny vnímají a chápou své prostředí, vytvářejí pocit vlastního světa a osvojují si konkrétní zvyky a jiné konvence“ (Navrátil 2003: 19). Jedna z mnoha dalších pojednávání a definování pojmu kultury se nachází v sociologickém slovníku, kde se můžeme dočíst, že kultura je: „[s]ouhrn životních forem, hodnotových představ a životních podmínek obyvatel na časově a prostorově omezeném úseku“ (Jandourek 2001: 136).

3.3. Předsudky a stereotypy

*„Rom šaj avel urdo sar grofos, th'avka pre leste phenena cigán
Rom může chodit oblečený jako hrabě, a přesto o něm řeknou ‚cikán‘“
(Hübschmannová 1999: 23).*

Když jsem se na rodinné oslavě zmínila, že bakalářskou práci píšu na téma Romové a marginalizace, docházelo u většiny zúčastněných k překvapení až k šoku. Ozývaly se otázky a věty ve stylu: „Proč proboha, co je na nich hezkého, co o nich chceš psát?“. Nebo: „Jen si je domů nastěhuj a uvidíš, co ti doma vyvedou a jak to tam bude vypadat!“. Snažila jsem se bránit slovy, že není správné házet všechny Romy do jednoho pytle, ale někteří lidé si prostě nedají říct. Aniž by si někteří uvědomovali, že se dopouštějí stereotypizace, museli si hájit svoji pravdu, že jsou všichni Romové stejní.

V této podkapitole se zaměřím na upřesnění termínu předsudek a stereotyp ve spojitosti s Romy. Začneme tedy primární otázkou, co vůbec stereotypizace či stereotyp znamená a jak

jej chápat. Čeho se tedy týká? „V povaze stereotypu je generalizace⁹ – člověk má tendenci připisovat určité, dle jeho mínění typické vlastnosti všem členům dané skupiny“ (Novák 2002: 11). Jinými slovy lze stereotyp chápat jako pouhou představu člověka o ostatních lidech (Weinerová 2014: 9). V knize *O předsudcích*, autor Novák zmiňuje Lippmanna, který poprvé uvedl do literatury pojem stereotyp v roce 1922 v díle *Public Opinion*. Lippmann stereotypy chápe jako: „zkratkovité představy o věcech, osobách, skupinách a institucích, přičemž tyto zkratkovité představy jsou připisovány všem jednotlivcům patřícím k dané skupině nebo třídě jevů“ (Lippmann 1922 in Novák 2002: 10).¹⁰ Jako příklad, jak takový stereotyp může vypadat, uvádím jeden ze stereotypů o Romech, který znám z odposlechu z reálného života a který jsem také vyčetla u Weinerové. „Romové jsou mnohem odolnější vůči nemocem než majoritní společnost“ (Weinerová 2014: 20).

Oproti tomu je předsudek druhem stereotypu, který je: „[e]mocionálně silně zabarvený úsudek o druhých osobách, skupinách nebo nějakých záležitostech, který je možno jen obtížně změnit na základě nových zkušeností a informací. Předsudek je nejčastěji podložen neúplnými či nepravdivými informacemi o dané skupině lidí“ (Jandourek 2001: 198). Dále se v knize *O předsudcích* můžeme dočíst, že: „[a]utoři se obvykle shodují v tom, že jde o iracionálně založené postoje či postoje afektivně zdůrazněné. Typickou součástí předsudků jsou prvky averze a hostility. Někteří odborníci připouštějí, že je možný i opak“ (Novák 2002: 8). Jeden z příkladů, jak takový předsudek může vypadat, je například tvrzení, které znám z odposlechu a zní takto: „Nikdo z Romů nechodí do práce, protože všichni kradou“.

3.4 Každodennost

Výzkum byl i mimo jiné zaměřen na každodennost osob z konkrétní romské komunity. Co si však pod tímto pojmem představit? Proto se na tomto místě zaměřím na upřesnění termínu každodennost, kde upřesním témata, které se ke každodennosti vztahují.

Podle sociologického slovníku se každodennost chápe jako: „[s]ouhrn podmínek, za kterých člověk jedná a orientuje se ve svém obvyklém prostředí“ (Jandourek 2001: 121). Dále se v knize můžeme dočíst, že zkoumáním každodennosti se rozumí, svět, ve kterém konkrétní

⁹ Podle sociologického slovníku je *generalizace*: „(lat. generalis = všeobecný) Zevšeobecnění. Závěr učiněný z omezeného počtu věcí nebo událostí zařazených do jedné *kategorie* [...]“ (Jandourek 2001: 91).

¹⁰ Novák u citace Lippmanna neuvádí stranu, z níž čerpá.

jedinec žije a který předpokládá, že stejným či podobným způsobem žijí i lidé kolem něj (Jandourek 2001: 121-122). Jakých témat se tedy každodennost týká? Jedná se o: „[...] *tradice, zvyky, mravy, konzum, práci, rutinu, hraní každodenních rolí, pozdravy, volný čas, rodinný život*“ (Jandourek 2001: 122). Můžeme tedy říct, že se každodennost týká životního stylu. Jak vypadá každodennost u mých informantů? To se dozvíme v následujících kapitolách.

3.5 Sociální vyloučení a marginalizace

Ačkoliv jsou tyto pojmy podobného významu, zásadně se od sebe liší jistou skutečností. Než se pustím k samotnému vymezení těchto pojmů, upřesním historický kontext výše uvedených slov, přesněji „vyloučení“. V knize *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice* se v kapitole „Marginalizace, sociální vyloučení“ autor přiklání k tvrzení, že se nejedná o novodobý analytický koncept. Tento proces může být chápán jako univerzální mechanismus, který naši společnost doprovází už řadu století (Mareš 2002: 9-10). Stejný postoj má v sociologickém časopise, podle kterého se s procesem vylučování, a to v nestejných formách, střetáváme v různých historických koncepcích. (Mareš 2000: 285).

Jednu z mnoha definic a vnímání pojmu sociální vyloučení ve své knize Janoušková a Nedělníková popisují následovně. Označují tento pojem za proces, při němž dochází u jedinců, v komunitě či ve skupině k znesnadňování či zamezování přístupu ke společenským zdrojům (nehmotným i hmotným). Dochází tak k tomu, že se společnost nestejně dělí o zdroje s těmi, kterých se sociální vyloučení dotýká. Nejvíce ohroženými skupinami či jedinci bývají zejména ti, kteří jsou: přistěhovalci, s nízkým vzděláním, opakovaně nezaměstnaní, se zdravotními potížemi, příslušníci z odlišných menšin, bez domova, závislí, v těžké či obtížné životní situaci, z níž se nedokážou dostat, důchodci atd. Mimo jiné je v textu zmíněno, že se vyloučení dotýká aktivit, které jsou zásadní pro zapojení do většinové společnosti. Těmito aktivitami se míní ekonomický, společenský či politický kontext majority. Stejně jako předešlí autoři, i tyto autorky se přiklánějí k tvrzení, že se jedná o jev, který doprovází prakticky každou společnost napříč minulostí a současností (Janoušková, Nedělníková 2008: 178).

Jedním z dalších faktorů je vyloučení politické, které je upřením občanských, politických i základních lidských práv. Neumožňuje ovlivňovat dění ve společnosti ani vlastní

osud. Kulturní vyloučení zamezuje sdílení kulturního kapitálu společnosti i jejích hodnot. Omezuje vzdělanost i sdílení kulturních hodnot. Samozřejmě se to týká i vyloučení z mobility jak v prostoru (nemožnost přestěhovat se jinam), tak v hierarchii sociálních pozic (nemožnost zlepšit své postavení ve společnosti) (Janoušková, Nedělníková 2008: 179-181).

Postupem času se formuluje nejen společnost, ale i různé mechanismy kolem i blízko napříč všemi společnostmi. V sociologickém časopise můžeme nalézt definici termínu „sociální exkluze“. Autoři tento fenomén chápou jako odsouvání určitého kolektivu či konkrétních jedinců mimo danou společnost. Následovně ji vymezují takto: „Sociální exkluzi může být tradičně souhrnně označována celá řada konkrétních mechanismů (a důsledků jejich působení), s nimiž se v jejich různorodých formách setkáváme snad ve všech (časově či prostorově určených) společnostech (Mareš, Sirovátka 2008: 272). Zmiňují se o tom, že tento jev byl a je chápán jako kontrolní mechanismus společnosti, který měl zamezit hrozbu. Hrozbou se míní ti, kteří: „[...] zpochybňují univerzální platnost hodnot, norem, sociálních institucí daného společenství již jen pouhou svou jinakostí“ (Mareš, Sirovátka 2008: 272). Mimo jiné autoři sociální exkluzi daného společenství považují za nástroj, který posiluje, utváří a sdílí svou identitu. V současné době je exkluze považována za jistý opak. Hovoří se o ní jako o ohrožení integrity, která zpochybňuje identitu společenství a jejich členů. Lze ji také považovat za mechanismus, který určuje, kdo se kým stane a kde bude (Mareš, Sirovátka 2008: 272).

Marginalizací se rozumí odsouvání určitých skupin či jedinců na okraj společnosti. „Margo“ má v řeckém jazyce význam „hranice“ a „okraj“. Jedná se o proměnu z hranice na okraj. Tento pojem hovoří o skutečnosti skupiny či jedince, který se nachází ve dvou světech, ačkoliv se tento jev odehrává uvnitř ní. Jedním z těchto světů je jádro společnosti, do kterého zcela nezapadá. Své pravé místo nachází marginalizovaný jedinec či skupina až na okraji zmíněného jádra společenství. Tyto světy jsou rozdílné, poněvadž má každý svou hranici a své odlišné kulturní vnímání (Sirovátka, 2002: 25). Tento fakt je podstatným rozdílem marginalizace a sociální exkluze. Pojem marginalizace je odlišný v chápání odloučení jedince, či skupiny, a to tak, že není zcela izolován od společnosti, ale je odsouván na její okraj (Mareš, Sirovátka 2008: 272).

3.6 Diskriminace

V takovém případě se dostáváme k dalšímu pojmu, který úzce souvisí se sociálním vyloučením a tím je diskriminace. Při rozhovoru s informanty jsem se dozvěděla, že někteří z nich zažili přímou diskriminaci ze strany majority (více viz kapitola 7). Jedním z typických příkladů je trh s byty či žádost o práci. Považuji za důležité alespoň okrajově přiblížit tento pojem, vzhledem k tomu, že dlouhodobá a plošná diskriminace vede k marginalizaci, která je jedním z hlavních témat mé bakalářské práce.

Jak ale chápat termín „diskriminace“? V knize *Romové v české společnosti* Navrátil o diskriminaci hovoří jako o znevýhodnění určité skupiny lidí či jedince (Navrátil 2003: 22). Oproti tomu Dudová o diskriminaci marginalizovaných skupin hovoří jako o příčině i důsledku sociálního vyloučení, přičemž diskriminace vede k marginalizaci a ta k sociální exkluzi. Veškerá odloučení určitých jedinců či skupin od společnosti se dějí na základě vlastních připsaných rysů, které jim život dal (Dudová 2008: 26). Z toho vyplývá, že jedním z faktorů diskriminace mých informantů byla na základě vrozených charakteristických rysů. Mimo jiné samotní informanti zmiňovali, že nejčastějším odůvodněním odmítnutí bylo sdělení, že mají špatné zkušenosti s romskou komunitou.

3.7 Ostrakizace

V době starověkého Řecka, kdy demokracie byla teprve v plenkách, byl prováděn proces ostrakizace. Jednalo se o tzv. „střepinkové“ volby, kdy občané hlasovali pomocí hliněných střepů o vyloučení jednoho z nich ze společnosti. Ten, jehož jméno bylo nejpočetnější v hlasování, byl považován za nepřítele státu. Jedinec byl považován za nebezpečného spoluobčana, neboť toužil po moci. Tímto „soudním řízením“ byl následně vypovězen z obce. Nejčastěji na dobu 10 let s možností návratu až po uplynutí lhůty, a to i přesto, že dotyčnému byl ponechán majetek a občanská práva (Sirovátka, 2002: 10).

3.8 Shrnutí

V předchozích kapitolách jsem se věnovala metodologii, kde jsem popsala průběh a zvolené metody, které jsem během celého výzkumu využívala (viz 2 Metodologie výzkumu). V této kapitole (viz 3 Základní terminologie) jsem přiblížila pojmy, které se ve výzkumu vyskytly, a které byly zásadní pro téma bakalářské práce.

Následující kapitola se týká historie Romů, která není zdaleka tak obsáhlá, jak by si zasloužila, proto již samotný název nese označení - 4 Historie Romů v kostce, kde popisují ty nejzákladnější informace. Oproti tomu kapitola – 5 Zmínky o prvních Cikánech v konkrétní lokalitě – je jedinečná tím, že se týká konkrétních příběhů, které jsou spjaté s místem, kde probíhal můj výzkum. Ač lokalitu anonymizuji, považuji za velmi zajímavé zjištění, které zde i uvádím, že je jednou z lokalit, z nichž se zachovaly historické poznatky o tzv. proticikánských procesech.

Od šesté kapitoly, budu vycházet z mého výzkumu, respektive z výpovědí informantů, kde jsou témata rozdělena dle okruhů, která mi vyplývají z dat vlastního bádání. Budu čerpat jak z výpovědí mých informantů, tak i z literatury. Zaměřím se tedy na faktory, které mi vyplynuly z mého vlastního výzkumu (z pozorování i z rozhovorů s informanty) a ty podložím faktory již dříve publikovanými v příslušné literatuře.

4 Historie Romů v kostce

Většina odborníků by mi mohla dát jistě za pravdu, že není snadné hovořit o historii Romů jedním dechem. Existuje celá řada autorů, vědců a různých odborníků, kteří se pokoušeli a stále pokoušejí zachytit střípky z historie o romském obyvatelstvu a vtisknout tak do knih, časopisů či jiných různých forem, získané poznatky. Proto bych ráda v tomto pododdíle přiblížila základní informace o původu romské populace.

Začneme historií Romů v kostce a primární otázkou: „Odkud Romové pocházejí?“ Jak uvádí kniha *Romové – o Roma*, je evidentní, že původ Romů není do detailů známý a vybádáný. Existuje více hypotéz a odlišných verzí. Své dějiny Romové z počátku nepsali, což potvrzuje fakt neexistence staršího romského písemnictví. Avšak jejich lidová slovesnost obsahuje řadu pověstí se spojitostí o historii a původu, díky které si Romové udržovali svoji identitu. Jako příklad je možné uvést jednu z romských bájí, která se k původu Romů vyjadřuje (Horváthová 1999: 15).¹¹

To však neznamená, že o nich žádné písemné záznamy neexistují. Existují písemné záznamy o romské historii od příslušných majorit, které jsou často zkreslené a neobjektivní (Horváthová 1999: 15). Mezi takové příklady neobjektivních a zkreslených názorů na Romy uvádím následující příklad. V knize *S Romy žít budeme – jde o to jak se* v kapitole „Negativní složky romské identity“ pojednává o Romech z pohledu většinové společnosti (majority). Ta Roma vyobrazuje z pohledu zažitých stereotypů. Přesněji řečeno za asociála, kterému se nedá věřit (Říčan 1998: 91). Takové dokumenty lze považovat za prameny žitých stereotypů a neúplných pravd, které pokračují až do dnešních dnů s pocitem pravdivosti na základě zažitosti napříč dobou. Je až děsivé, že se takové stereotypy a názory vyskytují i v současnosti, kdy se naše společenství označuje za „vyspělejší“.¹²

Je tedy obecně známé, že pravlastí této etnické menšiny je Indie, stejně tak, že dnes žijí téměř po celém světě. Říčan v kapitole „Cesty Romů: Příběh ‚dětí větru‘“, pojednává o předcích Romů, kteří jsou stejně tak jako oni původními obyvateli Indie. Říčan je toho názoru, že se Romové stěhovali za obživou či výdělkem. Kočování hrálo pro Romy důležitou roli z důvodu jejich dovedností, které byly podstatné pro získání obživy. Mezi takové dovednosti patřily například: řemesla (zejména kovářství), hudba, tanec a různé způsoby bavení společnosti kolem nich (Říčan 1998: 13). V knize *Romové – O Roma* se píše, že se

¹¹ Příloha č. 2 Jedna z mnoha romských bájí o původu Romů (vyprávěla Helena Demeterová)

¹² Více o stereotypech v podkapitole 7 Marginalizace, národnost a sebepojetí.

Romové do Evropy nedostali náraz, jednalo se o postupnou migraci, která trvala přes několik století (Horváthová 1999: 15).

O původu se shodují lingvisté na základě faktu, že romský jazyk má formálně-významové shody s indickými jazyky: „[...] které označují ty skutečné oblasti, které nejméně podléhají proměnám v čase. Jsou to části těla, základní příbuzenské vztahy, hlavní existenčně-sociální či kulturní situace a instituce, základní vlastnosti, základní děje a hlavní časoprostorové vztahy“ (Hübschmannová 1999: 9).

5 Zmínky o prvních Cikánech v konkrétní lokalitě

V rámci výzkumu, jsem se snažila zjistit zajímavé informace či při nejlepším první zmínky o Romech na anonymizovaném území. Při pátrání na Městském úřadě a telefonické domluvě s místním starostou, se mi podařilo najít ty správné informace. Starosta byl velmi vstřícný. Domluvil si se mnou schůzku, kde mi vyprávěl zajímavosti a informace o konkrétní lokalitě. Pomocí úložného disku, mi starosta nahrál elektronickou verzi kroniky z dob 17. století, která je výjimečná tím, že je nejstarší kronikou daného území. Při naší konzultaci si vzpomněl na zajímavosti z dob 18. stol, kterými byly dochované hrdelní soudy o prvně zmiňovaných Romech v lokalitě.¹³

Ráda bych zmínila, že se podobným tématem zabýval Pavel Himl, který se ve své habilitační práci *Zrození vagabunda: Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století* zaměřuje na konkrétní příběhy neusedlých obyvatel žijících v Čechách, mj. Cikánů (Himl 2012). Příběhy, které jsou v této kapitole popsány se v habilitační práci Himla nenacházejí, čímž je tato kapitola zajímavá.

V kronice jsem se dočetla o dvou případech hrdelního soudu. Jeden z nich je o Kateřině, označované „czikánce“ z roku 1723, která do městečka přišla se dvěma děvčaty. Ta byla údajně vylákána Kateřinou, aby s ní putovala po světě. Všechny ženy byly odvedeny do věznice, než se celá záležitost u pražského apelačního soudu vyřešila. Z tohoto případu nejsou dochovány protokoly ani rozsudky, ale údajně byla odsouzená za potulování v konkrétní lokalitě (B. J. 1895: 66-67). Jak uvádí Ctibor Nečas v kapitole „Psanci“: „[v]ězení nebylo považováno za trest, nýbrž za pouhou zajišťovací vazbu“ (Nečas 1999: 29). Dále Nečas uvádí, že veškeré záležitosti týkající se rozhodnutí trvala i několik týdnů, poněvadž apelační soud v Praze vznášel dotazy ohledně „hříšníků“, respektive se zajímal o věk u mladých lidí a jejich konkrétní trestné jednání. Dokud se nevyřešily a nezodpověděly všechny dotazy, byli obžalovaní stále ve věznici, kde dostávali k jídlu chléb a k pití vodu. Až když se v Praze dospělo k rozhodnutí, které bylo následně doručeno do městečka, městská rada konkrétního města, kde se čin uskutečnil, se sešla a vyhlásila ortel (Nečas 1999: 29). Jediné, co se z tohoto případu dochovalo je tzv. „revers“, který pojednává o obdržení trestu Kateřiny, což v tomto případě bylo mrskání metlami okolo šibenice. Společně se slibem, který ztvrdila svým podpisem, se zapřísáhla, že už nikdy do městečka nevzkročí (B. J. 1895: 66-67).

¹³ Vzhledem k anonymizaci městečka, kde se výzkum uskutečnil, neuvádím úplný název kroniky.

Jak uvádí kniha *Romové v České republice včera a dnes*, v období ve druhé polovině 17. a v první čtvrtině 18. století přibývalo protiromských nařízení, čímž se zvyšovala i brutalita v jednání s Romy. V té době se snažili různí šlechticové a mocné osobnosti Romy vyhostit ze země mnohem krutěji a důsledněji, než tomu bylo doposud. S radikálními mandáty přišel v roce 1688 Leopold I., který rozhodl o vyhoštění Romů ze země. Následně v roce 1697 označil Romy za „Psance“, což znamenalo, že člověk s takovýmto označením byl zbaven domova, tudíž neměl žádná práva, a byl vyhnán za hranice území. Situace se neustále zhoršovala. Na základě tohoto rozhodnutí mohl kdokoliv beztrestně zabít každého psance, kterého potkal. Josef I. v roce 1706 nařídil vztyčit výstražné tabule (obrázek č. 5), na kterých bylo psáno o zákazu proti vstupu Romů na dané území. V důsledku porušení vstupu byli Romové trestáni. Upozornění s tím, co je za porušení čeká, bylo společně se zákazem napsané na tabuli. Jednalo se o: mrskání metlami okolo šibenice, oběšení na šibenici či trest pro chlapce a ženy, který spočíval v urážnutí ucha (Nečas 1999: 23-33).

Obrázek č. 5: Výstražné tabule s ukázkou trestů, které Romům hrozily při nerespektování zákazu vstupu na daná území

Zdroj: Horváthová (2002: 22)

Dále se v kapitole „Psanci“ uvádí, že Karel VI. v roce 1717 nařídil sekát hlavy či věšet na šibenicích nejen muže ale i ženy, což dříve postihlo spíše jen muže. U žen či větších dětí se spíše jednalo o odřezání jednoho ucha a jiných menších částí těla. Po vykonaných trestech jim byla vypalována znaménka jako doklad o přestupku. Následně v roce 1722 Karel IV. vymezil podmínky k žádostem o milost u odsouzených Romů (Nečas 1999: 23-33).

Druhý případ o hrdelním soudu z kroniky pojednával o Adamu Rochusovi, který byl obviněn v konkrétní lokalitě za krádež. Tento případ je jednou z nejvýznamnějších a nejrozsáhlejších událostí týkajících se hrdelního soudu. V kronice se můžeme dočíst, že tento případ byl velice zdlouhavý, poněvadž Rochus se ke svému činu nikdy nepřiznal a lhal o všem, co bylo proti němu řečeno. Např. ve spisech je psáno, že se jmenoval Adam Rochus, ale ve skutečnosti jeho pravé jméno znělo Vojtěch Rakosník, který si při každé příležitosti měnil své jméno. Důvodem Rochusova lhaní byl strach z odhalení, poněvadž už byl několikrát trestán, a dokonce dvakrát odsouzen k smrti, přičemž mu vždy byla udělena milost. Obžalovaný Rochus nikdy nepřiznal svou vinu, i přesto, že proti němu svědčili svědkové. Vinu nepřiznal ani poté, co byl odveden do mučírny, která měla pomoci k jeho přiznání. Pro představu, o jaké hrůzné metody k vymáhání „pravdy“ se jednalo, vkládám citaci z kroniky. „Zde osloven byl nejprve takto: ‚Vojtěchu! Vidíš tu mistra popravního se všemi k mučení potřebnými nástroji. Vidíš provazy k vazbě potřebné, vidíš palečnice, vidíš šroubovací boty, vidíš hřebřík a vidíš rozžáté svíce a protože se opáčilivě napomínáš, abys již raději v dobrovolnosti Bohu milou pravdu vyznal a sebe těmi nástroji mučiti nedal‘ “ (B. J. 1895: 71). Rochus věděl, že nemůže být odsouzen k smrti, když nepřizná pravdu. Toto vědění mu zachránilo život. Následně na to se podařilo Rochusovi z vězení utéct, ale i přesto byl chycen a znovu uvězněn (B. J. 1895: 68-74).

Tyto příběhy jsou živým důkazem toho, jak se dříve zacházelo s Romy, kdy na základě vrozených fyzických předpokladů (např. brava pleti) se Romové stávali terčem vzteku, násilí a hrůz. Příběh o Adamovi či Kateřině se svým způsobem dočkal „happy endu“, kdy oba vyvázli živí. Oba obdrželi ortel, který pojednával o vypálení písmene „R“ na jejich těle. Jednalo se o „psance“, kteří byli následně vyhnáni z daného území, a to patrně navždy.

6 Kultura, tradice, zvyky, náboženství, hodnoty

„Vztah k vlastní etnicko-národnostní identitě, stejně jako charakter způsobu života a kultury, je dnes velmi rozrůzněný a diferencovaný podle jednotlivých skupin; není tedy možné a správné hovořit o Romech jako o homogenní národnostní skupině, o nějakém specifickém způsobu života, chování a kultuře společné všem“

(Davidová 1997: 20).

V této kapitole přiblížím svůj výzkum, respektive jednu z oblastí, která byla zaměřena na kulturu, tradice, zvyky, náboženství, hodnoty a způsob života Romů. Porovnám zde tradiční romskou kulturu a její historii s tím, jak současní Romové vnímají své tradice, zvyky, náboženství a hodnoty¹⁴ dnes. Vycházet budu ze získaných dat, které mi informanti poskytli. Bude se jednat o jejich perspektivu a skutečnost, jak vnímají své kořeny, jaké zvyky dodržují a které považují za typicky romské. Následně nahlížím na jimi popisované zvyklosti z perspektivy tradic a přemýšlením nad tím, jak moderní doba a migrace Romů ze Slovenska do českých zemí ovlivnila jejich tradice. K jakým modifikacím možná došlo?

Ráda bych zdůraznila, že jsem si vědoma nedokonalého metodologického postupu. Ideální by bylo v tomto prostředí pobývat nejméně rok, abych mohla poznat a vypořádat konkrétní praxi. Realizace mého výzkumu na základě rozhovorů nemůže přinést skutečný a detailní obraz, ale jen to, jak se ve vztahu ke zvykům tito informanti prezentují.

V podkapitole 2.6 Postavení výzkumnice v terénu, jsem se zmínila o tom, že mezi informanty jsou obrovské rozdíly. Ráda bych na to upozornila i na tomto místě. Každý z informantů vnímá svůj postoj ve společnosti ale i romské tradice a kořeny zcela odlišně.

6.1 Představení romské komunity – tradice a současnost

Než se vrhnu na popis a přiblížení tradiční romské kultury ve srovnání s konkrétní romskou komunitou, považuji za nutné definovat pojem tradice. Podle sociologického slovníku, lze tradice chápat jako: „Vzorce *chování* předávané mezi předchůdci a následníky [...] týkající se technického vědění, jazykových zvyklostí, hodnotových představ“ (Jandourek 2001: 259).

¹⁴ Romské hodnoty viz 9.1 Romská hrdost? Rodina!

Jinými slovy se jedná o vzorce chování a hodnot, které si jedinec přivlastní na základě výchovy a prostředí, ve kterém žije.

S pojmem kultura, tradice a Rom se pojí další důležitý termín a tím je romství, což jednoduše řečeno můžeme chápat jako: „[...] vlastnost, kterou jedinec získává tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se ztotožní s její hodnotovou orientací“ (Sekyt 2004: 192). Ve svém výzkumu jsem se seznámila s lidmi, kteří sami sebe označují za Roma, ale někteří z nich se neztotožňovali s romstvím. To znamená, že ne každý informant jde po šlépějích romských tradic, zvyků a hodnot. Většina informantů o některé znaky romství přišla v průběhu života anebo romství nikdy neměla.

Za zánik některých znaků romství u informantů s největší pravděpodobností může prostředí a doba, ve které vyrůstali. Vlastní identita Romů nebyla v době Komunistů tolerována, ale spíše potlačována. Od Balabánové se můžeme dočíst, že: „Kulturní identita, jazyk a vlastní hodnoty romských dětí a jejich rodičů nebyly respektovány a v mnoha případech byly dokonce potlačovány jako nežádoucí“ (Balabánová 1999: 335). Většina romských dětí nebyla rodiči k romství vedena a spíše se přizpůsobovala majoritní společnosti. Dále Sekyt, hovoří o tom, že: „Romství je možno ztratit, např. dlouhodobým pobytem v dětském domově, odmítnout např. dobrovolnou vlastní asimilací s majoritní společností [...]“ (Sekyt 2004: 192). Jako příklad zániku některého znaku romství, mohu uvést jazyk. Většina informantů se přiznala, že romsky nemluví, že pouze znají pár slov, avšak se souvislou větou by měli potíže. Např. nejmladší informant Viktor (17 let) na otázku: Mluvíte Romsky?¹⁵, odpověděl důrazně. „*Tak to vůbec! Já romsky neumím*“ (Viktor, 3. 2. 2021). Z většiny rozhovorů vyplývá, že romštinu znají a používají starší generace, tedy rodiče, kteří mají děti. Informanti své děti do romského jazyka netlačili a raději přizpůsobili své děti českému jazyku. „*Já mluvím romsky ale moje děti vůbec, ty tomu vůbec nerozumí*“ (Sabina, 3. 2. 2021). S podobnou výpovědí jsem se setkala i u další informantky, která řekla: „*Já jsem ze Slovenska a něco málo umím, ale už to nepoužívám. A abych pravdu řekla, svoje děti jsem to neučila*“ (Markéta, 3. 2. 2021). Nejstarší informantka Amálie se svěřila s tím, že své kořeny a romské zvyklosti a tradice zná ale úmyslně všechny své romské hodnoty nepředala svým dětem. Proč nenaučila své děti romsky, vysvětlila slovy: „*Moje děti nemluví cikánsky jenom češtinu. Musí člověk myslet na to, že tady chodí do školy, tak aby se jim to nepletlo*“ (Amálie, 25. 1. 2021). O zániku romštiny u informantů a o tom, že romství se pomalu ztrácí a přeměňuje v jiné charakteristické znaky, Sekyt v kapitole „Romské tradice a jejich

¹⁵ Věty, které jsou podtržené, jsou mnou vyřčené věty při rozhovoru s informanty.

konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)“ říká, že: „Dnes v České republice velká většina Romů neovládá řemeslo otců a nemluví romsky a co je to romský kroj, už nikdo ani neví [...] Proměny romství probíhají ovšem pomalu přes mnohé generace“ (Sekyt 2004: 195).

Ráda bych zmínila, že romský jazyk není jednotný, resp. ne každý informant má stejný dialekt romštiny (výslovnost, slovíčka apod.). Např. Kamil uvedl: „*Já, když se budu bavit s cikánem z jiného kraje, tak si nebudeme rozumět. Máme úplně jinou hantýrku. Takovou zkomoleninu romštiny a maďarštiny, kde je spíš více té maďarštiny*“ (Kamil, 15. 11. 2020). V knize *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích* se můžeme dočíst o různých dialektech. Mappes-Niedieck uvádí, že: „Žádná čistá romština neexistuje; do slovní zásoby pronikají různé výpůjčky z okolních jazyků. [...] Na nadregionální úrovni jen sotva najdeme „jazykové společenství“, které by mělo vlastní média a veřejnost (Mappes-Niedieck 2013: 206). Kamil mluví o tzv. slovenské či maďarské romštině kontaminované maďarštinou, tedy o jednom z druhů etnolektů, které oba patří do tzv. centrální romštiny. Od lingvisty Viktora Elšíka se v časopise romistických studií *Romano džaniben* můžeme dočíst o centrální romštině, že ji lze chápat jako: „[...] jeden z nářečních celků romštiny, je rodným jazykem značné části Romů ve střední Evropě“ (Elšík 2020: 5). Dále se můžeme dočíst, že v současné době se termín centrální romština dělí na dvě dialektní skupiny. Jedná se o severocentrální a jihocentrální romštinu (Elšík 2020: 7). Severocentrální romštinou se: „[...] tradičně mluví v převážné části Slovenska a v přilehlých oblastech Polska a Ukrajiny; patřily do ní také zaniklé centrální variety českých zemí“ (Elšík 2020: 7). Oproti tomu se jihocentrální romštinou: „[...] tradičně hovoří v Maďarsku, v přilehlých oblastech Rakouska a Slovinska a také v některých jižnějších oblastech Slovenska“ (Elšík 2020: 7). Informant Kamil tedy patrně užívá etnolekt jihocentrální romštiny.

Většina informantů má nejvýše dokončené základní vzdělání (viz Graf č. 1), ale při výzkumu jsem se dozvěděla, že míra vzdělanosti u jejich dětí je vyšší. Rodiče své děti podporují, přičemž více jak polovina těchto dětí má střední školu. Např. nejmladší informant Viktor se momentálně připravuje na přijímací zkoušky na střední školu, které mu v loňském roce nevyšly. Jeho maminka, informantka Markéta k tomuto tématu řekla: „*Momentálně řeším hlavně synovy tu školu, aby měl jako každé dítě vzdělání*“ (Markéta, 3. 2. 2021). Další informantka Eva, mi při rozhovoru s hrdostí vyprávěla o svém synovy, který v loňském roce vycházel ze střední odborné školy bez maturity s vyznamenáním. Mimo jiné, při druhé návštěvě u Evy byl její syn přítomen. Musím zdůraznit, že je to vynikající muzikant. Zahrál

mi pár skladeb na kytaru. Jeho maminka mi při té příležitosti ukazovala různá ocenění z hudebních soutěží, které její syn vyhrál.

Jedním z dalších příkladů romství je např. dodržování tradic a zvyklostí. Když jsem se jedné informantky zeptala na otázku: Jaké tradice či zvyky dodržujete, odpověděla: „*My žádné tradice ani zvyky nedodržujeme. Žádné rodinné sešlosti, nic. Jako slavíme Vánoce, Velikonoce ale v českém stylu, tak jak je to tady normální*“ (Věra, 28. 2. 2021). Informanty je deklarováno, že jsou moderní, snaží se přizpůsobit svému okolí, ale zároveň, jak je vidět níže v následujících podkapitolách a pododdílech, některé tradice dodržují, jen je nepovažují za něco, co spadá do jejich kulturní tradice – konkrétně péče o stárnoucí členy rodiny, péče o zemřelé – vartování, specifické úkony spojené s pohřbem apod.

6.2 Tradiční romské obřady a náboženství

„Všední i sváteční život Romů řídí nejen jejich převažující katolická víra, ale především složité rodinné vztahy“

(Acton, Vondráček, Gallant 2000: 39).

Ve svém výzkumu jsem se i mimo jiné zaměřila na náboženství. Všem informantům jsem položila stejnou otázku, tedy: Jste věřící? Pokud ano v jakou víru? V knize *Romové* se můžeme dočíst, že náboženské cítění u Romů v České republice lze rozdělit na tři různé tábory. Za 1. Romové, kteří nemají žádné náboženské cítění. Za 2. ti, kteří vyznávají animistické síly a duchy. Za 3. a tedy poslední názor, že Romové jsou křesťané, kteří nejčastěji vyznávají římskokatolickou církev (Acton, Gallant, Vondráček 2000: 41). Odpovědi informantů na mou otázku (viz výše) byly ve většině případů kladné. „*Ano, jsem. Jsem katolička a jsem pokřtěná*“ (Sabina, 3. 2. 2021). Další informantka na mou otázku odpověděla následovně. *My jsme katolíci, když jsem byla malá chodila jsem do kostela, ale jinak když se něco děje jako pohřeb, a tak to se sejdem ale jinak nechodíme do kostela*“ (Amálie, 25. 1. 2021) Zjistila jsem, že spíše starší generace je věřící a vyznává převážně římskokatolickou víru. U mladé generace se náboženské cítění vytrácí. Např. Věra, která má pět dětí odpověděla: „*Ne, my nejsme věřící. Ani u nás v rodině nikdo není věřící*“ (Věra, 28. 2. 2021). Informanti, kteří jsou věřící, svou víru zdůrazňují v různých obřadech. Např.

„Narození potomka, svatba nebo pohřeb se nikdy neobejdou bez přítomnosti katolického kněze“ (Acton, Vondráček, Gallant 2000: 42).

6.2.1 Vartování a pohřeb

„Mule (duše zesnulých) – příbuzenská povinnost až za hrob“
(Hübschmannová 1999: 43).

Pojem „mulo“ nikdo z informantů při rozhovoru nezmínil, ale ve vztahu k tradovanému duchovnímu bohatství je tento termín důležitý. Pojmem *mulo* se rozumí duše mrtvého, která: „[...] může škodit živým až do pohřbu, v některých případech i po něm (‘mulo‘ je výrazem nejen pro mrtvého, ale také pro strašidlo)“ (Lázničková 1999: 57). Romové věří, že duch zesnulého opouští své tělo až třetí den po své smrti. Proto se po smrti vartuje, kdy se sedí u zesnulého v domě, vyprávějí se šťastné a veselé historky ze života mrtvého, popíjí se a zpívá. Hlavním důvodem tohoto ceremoniálu je, aby mrtvému nebylo smutno, až bude odcházet do druhého světa nebo aby se nechtěl a neměl žádný důvod vracet zpět na zem. Obvykle takový *mulo* škodí a ubližuje těm, které znal ale hlavně těm, se kterými neměl vyřízené účty (Raichová 1999: 67).

Jak už bylo řečeno, u Romů převažuje katolická víra. V knize *Romové – O Roma: angodez the akának* se můžeme dočíst, že: „Snad nejvíce prvků tradičního obřadnictví se u Romů zachovalo v souvislosti s odchodem člověka z pozemského života“ (Šuleř 1999: 57). Češi jsou zvyklí obřad, kdy se rodina a přátelé loučí se zesnulou osobou, nazývat pohřbem. U Romů se vartuje a pohřbívá. Jak takové vartování probíhá, mi vysvětlila informantka Amálie. „*My máme jiný zvyky na ty pohřby než vy. No tak když mi teď holka umřela před 4 lety, tak my tomu říkáme vartování. Jak takové vartování u Vás probíhá? No tak povídáme, přebíráme všechno. Uvaříme guláš. Smutek je furt. Děláme to doma. Cukroví, flaška, kamarádi, rodina. Většinou 3 dny před pohřbem vartujeme, u nás je to takový zvyk a pak se to ukončí. To bychom museli mít miliony, abychom slavili dýl. Vy těla pálíte ale my ne, my pohřbíme celé tělo“ (Amálie, 25. 1. 2021). Další informantka o vartování hovořila následovně. „*U nás to nejsou 3 dny vartování! Vy to máte jinak než my. My to máme od toho dne, kdy umřel až do pohřbu. Třeba s mým tátou jsme to měli 6 dnů. Drželi jsme celá rodina stráž a střídali jsme se, chodili k nám známí a rodina. Lidé ho chodili uctít. My jsme třeba nepili, spíš jsme si**

povídali a vzpomínali s úctou“ (Sabina, 3. 2. 2021). Z pohledu literatury je vartování příbuzenská povinnost a ceremoniál, který: „[...] se odehrává při návštěvě příbuzných, kteří se dlouho neviděli. Tu členové *famelija roven pre peste* (pláčou si v objetí) – jak skutečně, tak obřadně – a hostitel je povinen *te del pativ*, uctít, tj. vystrojit hostinu (Hübschmannová 1999: 44).

Hostina je jednou z nejdůležitějších znaků vartování. Kdo hostinu nepřipraví, je nejen svou rodinou ale i okolím pomlouván a označován za „ubožáka“. To znamená, že i kdyby hostitel neměl žádné peníze, je nucen si na obřad vypůjčit (Hübschmannová 1999: 44). Tento fakt potvrzuje informantka Amálie. „*Jo milá paní, já jsem si na tu hostinu musela vzít půjčku a teď mám insolveni. Neměla jsem na to. Brala jsem 7.000 Kč důchod a co s tím? Nic, takže na starý kolena jsem si udělala půjčky, ale příští rok mi insolvence končí*“ (Amálie, 25. 1. 2021). Stejný postoj k vartování a hostině, nemá každý informant jako Amálie. Někteří vartování nepovažují za důležitý ceremoniál a na pohřby nechodí vůbec. Jedním z příkladů je Věra, která není věřící a nevnímá vartování jako příbuzenskou povinnost. Věra a její rodina nevirtují, mají klasický obřad jako Češi. „*Já na pohřby nechodím. Ani dědečkovi jsem nešla. Já to nemám ráda*“ (Věra, 28. 2. 2021).

Informanti a jejich předci pocházejí ve většině případů ze Slovenska. Ráda bych ale zmínila, že dva z informantů mají své předky z Maďarska, kteří nenazývají ceremoniál jako vartování ale jako: „*virastáši, to je maďarsky*“ (Eva, 8. 3. 2021). Podle slov informantky Evy se „virastáši“ nijak neliší od vartování, pouze v názvu. Pohřeb maminky Evy se uskutečnil v kostele v konkrétní lokalitě a vartovali ode dne, kdy její maminka zemřela až do dne pohřbu. Ona samotná držela stráž dva dny, kdy nechodila ani spát. Lidé tak mohli uctívat zesnulou v jakoukoliv hodinu až do samotného pohřbu (Eva, 8. 3. 2021).

6.2.2 Oslava narození dítěte – křtiny

„Děti byly bohatstvím rodiny, Nane čhave, nane bacht“ – „Nejsou děti, není štěstí“.
Říkalo se, že když měla žena dvě nebo tři děti, že to ještě není žádná matka“
(Lázničková 1999: 53).

Jedním z dalších obřadů v romské komunitě je oslava narození dítěte. Jak už bylo výše uvedeno, většina informantů vyznává římskokatolickou církev a křtiny jsou jedním z aspektů, kterým Romové přikládají důležitost.

Romové věřili, že do křtu je dítě ohrožené, což znamenalo použít ochranné praktiky, aby se k dítěti žádné nástrahy a zlé síly nedostaly. Mezi nejčastější praktiky patří uvazování červené stužky nebo červené korálky na zápěstí, což se praktikuje do dnešních dnů (Lázničková 1999: 57). Během rozhovorů jsme s informanty nehovořili o průběhu křtu ale o oslavě křtin anebo pouze o oslavě narození nového potomka. Jak takové oslavy probíhají, každý informant interpretoval podle svého. Na otázku: Jak slavíte životní události? Jako je narození dítěte? mi bylo zodpovězeno následovně. „*Pořádáme velké akce, to je třeba 100 lidí. Někdy hotel si objednáme, peníze dáme dohromady a pijem a slavíme, tancujeme a pak ještě slavíme doma. Hudbou taky!*“ (Sabina, 3. 2. 2021). „*Já jsem si taky vnučku zapíjela 4 dny, když se narodila tak jsem byla s dcerou. Druhý den zase za rodičema a to my objížděli rodinu a známý*“ („kolemjdoucí“ informantka, 3. 2. 2021).¹⁶ Další informantka Amálie hovořila o tom, že u nich v rodině se konají křtiny tradičně. Udělají oslavu, třeba i za půl roku od narození. Ženy uvaří dobré pokrmy a nakoupí nějaké alkoholické nápoje, na které obě rodiny finančně přispějí. Před křtinami je pro ně důležité vždy sehnat „*kirvi*“, což je dle jejích slov kmotr¹⁷, který u křtin nesmí chybět. V bakalářské práci *Romské rodinné tradice a zvyky* se od Sentnerové můžeme dočíst, že: „*Kmotrem se stávala osoba, která byla blízce spojena s celou rodinou. Vztah nejen mezi kmotřencem a kmotrem, ale i mezi celou jeho rodinou byl jasně definován. Od křtu existovalo mezi kmotrem a kmotřencem silné vědomí vzájemného vztahu*“ (Innemanová 2012: 53 in Sentnerová 2014: 22-23).

¹⁶ Tato informantka se připojila k diskusi, když jsme společně s Viktorem, Sabinou a Markétou mluvili o oslavách narození dítěte. Náš rozhovor se uskutečnil ve společné kuchyni na ubytovně, kam kdokoliv, kdykoliv mohl přijít.

¹⁷ Správné označení pro kmotra v romském jazyce je *kirvo*. Dále pak *kirvi* znamená kmotra. Velice často bývají kmotři dva, tedy muž a žena, což je v romském jazyce *kirve*, ovšem počestně může použít českou koncovku *kirvi* (kmotrové).

7 Marginalizace, národnost a sebepojetí

V této kapitole se zaměřím na tři okruhy, které vyplývají z mého výzkumu. Jeden z okruhů se týká marginalizace přesněji oblastí, kde k diskriminaci u mých informantů mohlo docházet. Např. ve škole, v práci, na trhu s byty, ve společnosti, která je obklopuje a na úřadech. Cítíte se být marginalizován/a? Ptala jsem se všech informantů, kdy ale žádná z odpovědí nebyla kladná. Jak je ale možné, že každý informant později vypovídal přesný opak?

Druhý okruh „národnost“ se prolíná s okruhem „sebepojetí“ neboli vnímání vlastního postoje ve společnosti. Ztotožňujete se s národností Čecha? Jaké označení upřednostňujete – Rom nebo Cikán? Jaké vztahy máte s Romy a jaké s Gadži? Otázky, které jsem pokládala všem informantům, kdy ale žádná z odpovědí nebyla jasně zřetelná. Jak je možné, že informanti o sobě hovořili jako o těch „dobrých“ Romech, ale vyhrazovali se vůči těm druhým „špatným“ Romům? Kdo jsou ti druzí?

7.1 Marginalizace jako důsledek dlouhodobé a plošné diskriminace

Diskriminace Romů je v České republice běžnou záležitostí, což potvrzuje ve své knize *S Romy žít budeme – jde o to jak* Říčan, který mimo jiné o diskriminaci říká, že: „Trestní zákon ji nepostihuje, stanoví trest pouze za veřejné vyzývání k ní, přičemž veřejností se rozumí přítomnost více než tří svědků“ (Říčan 1998: 71). Samotní informanti se svěřili s tím, že se s různými narážkami ze strany majoritní společnosti ohledně jejich národnosti setkávají běžně. „*Je spousta věcí, který musím spolykat. Nemám to jednodušší. Často se potkám s rasovou odezvou. Beru to tak jak je, každý má svůj úděl. Nejsem na to zvyklý, ale musím se s tím poprat*“ (Kamil, 15. 11. 2020).

Navrátil ve své knize *Romové v české společnosti* hovoří o oblastech života, v nichž se nejčastěji diskriminace a sociální vyloučení promítá, je to:

- omezený přístup na trhu práce;
- chudoba a nízký příjem;
- nízká míra sociální podpory, řídké nebo neexistující sociální sítě;
- bydlení a život v kontextu lokality;
- vyloučení ze služeb; (Navrátil 2003: 60).

Po analýze všech rozhovorů, jsem došla ke zjištění, že u informantů dochází nejčastěji k diskriminaci na trhu s byty. Jedna z informantek uvedla: „*Sehnat byt je problém. Říkali mi, že cigáni nechtějí platit, že mají zkušenosti. To byla jako pro mě ostuda, jsem musela utíkat. Prostě mi byt nedají, že s tím nemají dobré zkušenosti*“ (Sabina, 3. 2. 2021). Další informantka, která žije na ubytovně v jedné místnosti s pěti dětmi a přítelem, popisovala podobnou zkušenost. „*No, když jsem se ptala, proč nás teda nechtějí ubytovat, tak jim vadí, že mám 5 dětí*“ (Věra, 28. 2. 2021). Výše uvedené informantky společně s dalšími, žijí na místech, z kterých by nejraději okamžitě odešli, ale bohužel jiná možnost se jim nenabízí. Eva na ubytovně žije dva roky a stále hledá lepší podnájem. „*Celou dobu, co jsem tu, hledám podnájem, ale nedaří se mi, už to bylo zadáný anebo mi prostě řekli, že hledají někoho jiného asi lepšího. Prostě má přednost bílej*“ (Eva, 8. 3. 2021). Navrátil ve spojitosti s problematikou bydlení a holobytů, hovoří o rezidenční segregaci, která je typická pro romské komunity. Rezidenční segregací se rozumí: „[...] prostorová koncentrace příslušníků romské komunity v určitých lokalitách, kde příslušníci romské komunity představují velké procento z celku“ (Šimíková 2003: 68). V knize *Romové v české společnosti* autor zmiňuje Víška, který hovoří o analýze holobytů a problematiky bydlení ve vztahu s romskou komunitou, která se ukázala jako závažný politický a sociální problém. Společnost vytěsňuje sociálně slabé z bytů do jiných náhradních bytů na okraj společnosti, úmyslně do ghett a enkláv. Jedná se o nástroj prostorové etnické segregace (Víšek 2002: 30 in Navrátil 2003: 68). „Víšek zároveň dovozuje, že se tento proces, řízený často institucemi místní samosprávy děje mnohdy „cestami ‚pololegálními‘ [...]“ (Navrátil 2003: 68). Co se týče informantů nemají všichni negativní zkušenosti s hledáním bydlení. Např. Kamil a Amálie vypovídají přesný opak. „*My měli vždycky, kde bydlet a dostali jsme třeba od statku barák, když jsem dělala v kravíně. Záchod a voda byla sice mimo, ale žili jsme*“ (Amálie, 25. 1. 2021). „*Bydlení vždy bez problému. Podle mě je to na základě toho, jak se člověk chová, mluví a oblíká*“ (Kamil, 15. 11. 2020).

Dostáváme se k další oblasti a tou je škola. Většina informantů hovořila o tom, že ve škole žádný problém s majoritní společností neměla, jak ze strany učitelů, tak ze strany svých spolužáků. Výjimkou je Věra. „*Jo ve škole jsem měla se spolužáky problém. Český děti mě tam mlátily hodně. Mamka vždycky přišla do školy, ať mě neodsuzují, že jsem černá*“ (Věra, 28. 2. 2021). Postoj spolužáků vůči Věře byl postaven na předsudcích, které s největší

pravděpodobností slýchali kolem sebe. Věra se stala tak terčem svých spolužáků na základě jejich odlišných antropologických znaků. Lze říct, že si spolužáci vyhlédli obětního beránka.¹⁸

Jak je to na úřadech?, *„Hezky v pohodě, slušně se mnou mluví“* (Eva, 8. 3. 2021).

Další informantka ve spojitosti s úřady odpověděla: *„Jo v pohodě, fakt, že žádný problém. Já mám nějaký štěstí. Se sama divím“* (Věra, 28. 2. 2021). Ve spojitosti s úřady si žádný informant nestěžoval na komunikaci s úředníky, ale naopak vychvalovali chování těch, se kterými měli domluvené schůzky.

Na trhu práce je nerovnocenné a nespravedlivé jednání u mých informantů častější. Chvilky, kdy se cítili trapně a poníženi náleží pracovním pohovorům, kdy se informanti ucházeli o zaměstnání. Ve spojitosti s žádostí o práci, jsem se ptala na průběh pracovních pohovorů. Odpovědi byly následovné. *„Párkrát se mi stalo, že na základě mojí pleti mě vypakovali. Prohlížejí si tě od hlavy až k patě a vyptávají se tě na věci, který jsou úplně zbytečný. Vůbec se mi to nelíbilo, jak se mnou jednali“* (Kamil, 15. 11. 2020). *„A tak to víte, že jo. Hned ve dveřích mi řekli, že ať se nezlobím, ale že takové lidi jako jsem já tu nechtějí“* (Eva, 8. 3. 2021). Musím zmínit fakt, že aktuálně pouze jeden z informantů má stálé zaměstnání na hlavní pracovní poměr a tím je Kamil (viz Graf č. 2). Eva, sestra Kamila pracuje na půl úvazku s tím, že je na invalidním důchodu 3. stupně. Různorodosti a odlišnosti jsou mezi informanty veliké, pouze Kamil je jediný pracující, který nepobírá od státu žádné příspěvky. V knize *Romové v České republice* autor popisuje neochotu ze strany majoritní společnosti zabývat se problémem nezaměstnanosti Romů, kdy v důsledku toho, dochází k prohloubení problému a stereotypů vůči Romům, kteří podle majoritní společnosti: nechtějí pracovat, berou dávky od státu, kradou a snaží se využít každé příležitosti pro různé úlevy. To však mezi Romy vyvolává oprávněné křivdy. Kritizování ze strany majoritní společnosti vůči Romům podporuje nežádoucí chování u nich (Kaplan 1999: 366).

Závěrem k tomuto tématu, bych chtěla opakovaně podotknout, že jsou mezi informanty obrovské rozdíly. Každý z informantů má jiné zkušenosti, ať už dobré nebo špatné. Velkou roli v určitých situacích hráli samotní aktéři. Záleželo na projevu a s jakým stylem obě strany mezi sebou komunikovali. Nebylo pro mě snadné vytvořit souhrnný text k tomuto tématu, poněvadž každá z výpovědí byla jiná. Přesto se mi podařilo najít určitou podobnost, se kterou se informanti setkali, a tou je netolerance majoritní společnosti vůči jejich „odlišné“ národnosti.

¹⁸ Obětním beránkem se rozumí objekt, na nějž je převedena nenávisť za něco, za co není zodpovědný. Volba obětního beránka nemusí být vždy logická, ale může se jednat o nevědomý proces. „Funkcí obětního beránka zastávají často rasové a národnostní menšiny [...]“ (Novák 2002: 21).

7.2 Stereotypy a předsudky – Rom vs. Rom

V předešlých kapitolách jsem se již letmo věnovala předsudkům a stereotypům ve vztahu majoritní společnosti s romskými občany. Stereotypy a předsudky, které zde zmíním, vycházejí ze samotného výzkumu, resp. z rozhovorů. Ačkoliv jsem rozhovory vedla pouze s Romy, překvapilo mě, že samotní Romové v konkrétní lokalitě mají mezi sebou různé předsudky a vyhrazují se vůči těm „druhým, špatným“ Romům. Proto zde nebudu psát o předsudcích ze strany majoritní společnosti ale ve vztahu Rom vs. Rom. Většina informantů, se kterými jsem vedla rozhovor, žije na ubytovně. Jeden z příkladů, který se dotýká tématu, je výpověď Amálie, která žije v rodinném domě se svou početně velkou rodinou. K lidem, kteří bydlí na ubytovně, je velmi kritická a označuje je za ty druhé „špatné Romy“. Dle jejích slov ji lidé, kteří ji neznají „házejí do stejného pytle“ s lidmi, kteří jsou v těžké sociální situaci a žijí na ubytovně, což ji velice uráží (Amálie, 25. 1. 2021).

V tomto případě se dotkneme dalšího termínu a tím je autostereotyp, což jednoduše řečeno můžeme chápat jako představy, hodnotící názory či postoje o sobě samých (Novák 2002: 11). Takové stereotypy se nacházejí ve všech společenstvích, jako příklad mohu uvést vlastní zkušenost, kdy se lidé žijící na vesnici ohrazují vůči „měšťákům“, které považují za „méně schopné“ ve spojitosti s hospodářstvím či zemědělstvím. Nebo obecně známá rivalita mezi „Hradečáky“ a „Pardubáky“ ve spojitosti se sportem atd. Výskyt autostereotypů mezi Romy popisuje např. Růžičková ve své diplomové práci *Autostereotyp a projektovaný autostereotyp Romů žijících v sociálně vyloučené lokalitě* (Růžičková 2008).¹⁹

Nyní se dostaneme k dalšímu tématu, který z rozhovorů vyplynul. Názor Romů na Romy. Všechny informantů jsem se ptala: Co je na Romech hezkého? Co by mohli Češi ocenit a co by měli poznat? Předtím než jsem otázku pokládala, jsem vždy naivně očekávala pozitivní hodnocení, že např. vyzdvihnou solidaritu, soudržnost, kterou mezi sebou mají nebo romskou hudbu, která je tolik známá a v mém případě tolik oblíbená atd. Opak byl ale pravdou a mé očekávání nedopadlo tak, jak jsem si myslela. Uvedu zde několik výpovědí a zkusme se zamyslet nad tím, jak je možné, že u sebehodnocení jsou Romové vůči své národnosti tak kritičtí. Např. Amálie na mou otázku odpověděla: „*Někoho si můžou ale já bych je, víte co. Mě nezajímají. Oni se perou mezi sebou, ožerou se. Nechtějí platit nájem, ale chtěli by bydlet*

¹⁹ Růžičková zjišťovala jaké autostereotypy ať už pozitivní či negativní se vyskytují mezi Romy, kteří žijí ve vyloučených lokalitách. Jako př. uvádím jednu z výpovědí jejího respondenta, který o Romech tvrdí: „*Tak já si myslím, že oni jsou dobří hodně v té muzice a ...a ...no potom, že vlastně držíjou tu rodinu pohromadě, no.*“ (R6)“ (Růžičková 2008: 42).

zadarmo. A to už je víte co. To není rozumný, že se stěhují jak ptáci. To mě na nich vadí. Mladý holky a chlapi, hlavně že mají plno dětí, ale v hlavě mají piliny“ (Amálie, 25. 1. 2021). „Dělají ze sebe hogofogo, a to se mi na nich nelíbí“ (Eva, 8. 3. 2021). Další informantka uvedla: „Já mám s romským chlapama špatnou zkušenost, málo který cigán dělá. Já ani nejsem hrdá na to, že jsem cigánka. Co z toho? Není na co být pyšná“ (Věra, 28. 2. 2021). Pamatuji si, jak se ženy tvářili, když jsem položila výše uvedenou otázku. Některé byly rozzlobené, některé skleslé a někdo třeba k tomu nechtěl říct vůbec nic. K výše uvedeným výpovědím bych se ráda vyjádřila pomocí citace od Říčana, který říká: „My čeští gádžové, jsme odpovědní za naše Romy“ (Říčán 1998: 10). Bez naší pomoci se tato situace nezlepší. Je potřeba začít u sebe samých a snažit se tak postupně odbourávat hranice mezi my a oni a uvažovat spíše o tom, že jsme to my všichni.

7.3 Národnost – postoj Romů k majoritní společnosti

Publikace, které se zaměřují na postoj majoritní společnosti ve vztahu k Romům, je častějším tématem než postoj Romů k majoritě. Neříkám tím, že se žádné práce nezabývají opakem, ale pouze konstatuji, že postoj majority k Romům se v publikacích objevuje častěji. Např. výskyt vzájemných stereotypů u Romů a majoritní společnosti sledovali Bučková, Šimíková a Smékal v knize *Romové v české společnosti*. Ti provedli výzkum, pomocí kterého zjistily názory na životní hodnoty obou národností. Dále zjišťovali, jaké dobré a špatné vlastnosti přisuzují Romové majoritní společnosti, tak naopak majoritní společnost Romům (Šimíková, Bučková, Smékal 2003: 105-129). Ve svém výzkumu jsem se informantů ptala na jejich postoj k majoritní společnosti i k jiným národnostem a na názor soužití Čechů a Romů (postoj k sobě samým – Rom vs. Rom – viz předešlá podkapitola). Otázky, které jsem jim pokládala, zněly takto:

1. Co si myslíte o soužití Čechů a Romů?
2. Je něco, co se Vám na Čěších líbí, co oceňujete?
3. Je něco, co se Vám naopak na Čěších nelíbí?

Odpovědi informantů na 1. otázku byly následovné. „Jako když Češka např. chodí s Romákem? Třeba. Tak je to chudák! Protože je to cigán. Bud' nedělá nebo fetuje, chlastá, hulí nebo ji mlátí. Ale znám i dobrý cigány jako.“ (Věra, 28. 2. 2021). „Někdy mám blbý, víte co. Ale některý ty přistěhovalci jo? Já je neznám, nezajímá mě to. Jak já říkám, já se s nima

nemusím bavit ani na to nemám chuť, ale dělají to, co nemají. Nelíbí se mi jejich chování. Nemají rozum“ (Amálie, 25. 1. 2021). Amálie vztahovala svůj názor pouze k romským spoluobčanům, než aby reflektovala názor na soužití nás všech. *„Já nikoho nesoudím, já mám dost starostí a každý ať si žije, jak chce. Já nikoho vychovávat nebudu“* (Sabina, 3. 2. 2021).

Na pozitivní a negativní vlastnosti Čechů informanti reagovaly následovně: *„Některý Češi jsou dobrý a některý ne. Takhle Vám to řeknu“* (Amálie, 25. 1. 2021). *„Líbí se mi na nich, jak mluví. Český jazyk je hezký. To, jak se chovají, některý jsou správný“* (Sabina, 3. 2. 2021). *„To, že se umí chovat. To, že jsou pečlivý a šikovný. Tak jak se říká zlatý český ručičky, tak to je pravda!“* (Viktor, 3. 2. 2021). *„Lepší jsou Češi fakt. Já nevím, já na to mám takový názor. Chodí do práce, ruku na tebe nevztáhne. Taky mají dobré chování k dětem, ženám. Pracujou, jsou lepší. Mám je radši, i se líp strojí“* (Věra, 28. 2. 2021).

Pomocí výzkumu jsem zjistila, že mí romští informanti jsou vůči ostatním Romům velice kritičtí. Postoj informantů k majoritní společnosti, je mnohonásobně pozitivnější než k jejich národnosti a ostatním Romům. Otázkou je příčina sebekritiky. Majoritní společnost jede podle zajetých kolejí, naučených vzorců chování, kulturních vzorců, které si přenáší z generace na generaci. *„Lidé mají tendenci všimnout si více jevů, či věcí, které jsou nezvyklé nebo které se v nějakém parametru vymykají běžnému stavu“* (Večerka 2003: 438). Vzhledem k tomu, že jsou Romové v české společnosti minoritou, která žije odlišným způsobem, je vztah majority k Romům nedůvěřiví. Kritika ze strany majority se tak prolíná nejen u nich ale i u Romů, kde následně dochází k postupné sebedestrukci.

7.4 Cikán nebo Rom? - z pohledu informantů a literatury

„Vlastní jména tohoto etnika (etnonyma) se vyskytovala ve dvojí podobě, neboť jinak pojmenovávaly příslušné subetnicity samy sebe (autetnonyma), jiná a obvykle hanlivá jména jim dával okolní svět (aletnonyma)“

(Nečas 2005: 13).

„Cikán nebo Rom?“ otázka, nad kterou jsem se během rozhovorů nepozastavovala pouze já ale i moji informanti. *„Mně je to jedno, když mi řeknete cigánka, tak mě to nevadí. Já se tím netajím. Nevím, kdo to změnil na ty Romové. Je to takový slušnější“* (Amálie, 25. 1. 2021). Další informant řekl: *„Označení Cikán je pro mě lepší, Rom je novodobý výmysl, který vznikl po převratu“* (Kamil, 15. 11. 2020). V podkapitole „3.1 Romové“, jsem vymezila termín

Rom/Romové, kde jsem psala o tom, kdo je to Rom a proč. Mimo jiné tam uvádím, že většina informantů, kteří se zúčastnili výzkumu, sami sebe identifikují jako Roma. Až na výjimku u Kamila, který upřednostňuje označení Cikán. Zajímá mě, jaký je rozdíl mezi těmito pojmy, kdo je Rom, kdo je Cikán a které označení je tím správným a nehanlivým?

V knize *Cikáni* se můžeme od autora dočíst, že: „Otázka, jak je vlastně označovat, se vyhrotila zvláště ve dvacátém století. Po určitou dobu mělo slovo ‚Cikán‘ výrazně rasovou konotaci“ (Fraser 1998: 5). Pro mnohé je označení Cikán hanlivým slovem, neboť v dnešní době v sobě skrývá nádech urážky, což ale nemusí platit pro každého nositele romské národnosti. Tento fakt se potvrzuje v kapitole „Dějiny Romů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ v knize *Romové*, kde se uvádí, že označení Romové je: „[...] základním požadavkem mnoha romských organizací. Proč? Protože, slovo *Cikán* je stále spojováno s mnoha urážkami a hanlivými přirovnáními“ (Acton, Gallant, Vondráček 2000: 33). Po přečtení úvodních stran z knihy *Cikáni a etnicita*, kde autor a editor obhajují použití slova „Cikán“ v názvu knihy, jako vhodnější slovo než Rom, jsem se rozhodla, okrajově přiblížit tuto problematiku a pojmy (Jakoubek 2008: 9-24). Od Fräsera se můžeme dočíst, že: „Zákon Cikány definoval jako ‚osoby kočovného života, bez ohledu na rasu či původ‘ [...] Takže to, zda byl někdo pokládán za cikána či ne, nezáviselo na jeho kulturním či etnickém původu, nýbrž na způsobu života“ (Fraser 1998: 7).

K tomuto tématu se vyjadřuje spousta autorů, a každý z nich si nachází to své. Nicméně já souhlasím s tím, že: „Dnes oni sami upřednostňují označení Romové a v takové formě – nebo od ní odvozené Rrom, Romani – se už několik let používá v oficiálních dokumentech států nebo mezinárodních organizací“ (Johansen 2004: 8). Oproti tomu se ale v knize *Romové* uvádí, že: „Slovo *Cikán* je v českém jazyce velmi používané, ale u těch, jež označuje, vyvolává nepřekonatelný odpor. Cikáni sami sebe nazývají *Romy*“ (Romové 2000: 32).

Weinerová v knize *Etnické komunity – Romové* popisuje svůj výzkum, který zaměřila na postoj české majoritní společnosti k Romům. Zkoumala stereotypy v pojmenování Romů. Svůj výzkum uskutečnila v Ústeckém kraji, kde dle jejích slov je nejnižší míra tolerance vůči romské národnosti a nejvíce zastoupený region romských obyvatel. Pro přiblížení, jak výzkum dopadl, přikládám tabulku s výsledky šetření (viz Tabulka č. 1). Nejvýše zastoupené a nejbližší pojmenování pro Romy dle majoritní společnosti v ústeckém regionu je označení „Cikán“, ke kterému se přiklonilo 114 respondentů z celkového počtu 184 dotazovaných (Weinerová 2013: 33-51).

Jsem toho názoru, že by se lidem, kteří se hlásí k romské národnosti, mělo říkat „Romové“. Je to slušnější a neurážlivé. Ve své podstatě je nejdůležitější, aby jakýmkoliv

označením nedocházelo ke konfliktu, a aby samotní lidé, kterých se jakákoliv identifikace týká, byli smířeni s tím označením bez negativních pocitů.

Celou debatu bych ukončila tím, že označení Rom/Cikán není pro mě jasně srozumitelné a po čase formulování těchto pojmů a snahy různých autorů vysvětlit rozdíly, došlo k pomíchání a chaosu, kdy už ani samotní Romové (informanti) nevnímají rozdíly (což potvrzují samotné výpovědi informantů).

Pojmenování	Počet respondentů	%
a) Romové	14	7,6
b) Cikáni	114	62,0
c) Romové i Cikáni	46	25,0
d) jiné	10	5,4
Celkem	184	100,0

Tabulka č. 1: Preference majority v pojmenování romské národnostní skupiny

Zdroj: Weinerová (2013: 36)

8 Finance a práce

Většina informantů, se kterými jsem výzkum uskutečnila pochází ze Slovenska. Někteří se v Čechách narodili s tím, že jejich rodiče se v mládí přestěhovali ze Slovenska do České republiky. Ostatní informanti mají své předky z Maďarska, kdy část svého života prožili na Slovensku a následně začali žít v Čechách. Jaký byl hlavní důvod migrace Romů ze Slovenska do českých zemí?

Prvním impulsem pro větší migraci Romů ze Slovenska do Čech se stal konec druhé světové války, kdy na některých regionech Slovenska došlo ke změně životních podmínek a zrušení. Z východního Slovenska v letech 1946-47 začaly první migrační skupiny Romů přicházet do Čech za lepšími životními podmínkami, jimž byly lepší bydlení, práce a pracovní příležitosti. Dále je sem vedla touha po rovnocennosti (Davidová 1999: 33). Např. informantka Amálie ve spojitosti s migrací řekla: „*Od 13 roků jsme se s rodinou flákali²⁰ po celé České republice, protože táta dělal na drenážích a já pak v 15 chodila s ním, když se dělaly ty trubky na polích. My jsme kopali díry a dávali jsme tam ty velké betonové trubky. Pomáhala jsem, ale to už je doba*“ (Amálie, 25. 1. 2021). Další informantka Eva a s ní i její bratr Kamil, mají stejnou zkušenost. „*My pocházíme ze Slovenska. Máma sem přijela s námi dětmi za tátou, který dělal meliorace tady v Čechách, ty trubky, drenáže a tak. Ze začátku jsme bydleli v maringotce, ale pak jsme se tu usadili a táta tady postavil barák*“ (Eva, 8. 3. 2021).

Při rozhovorech jsem se informantů ptala na jejich pracovní zkušenosti a jejich aktuální stav. Mimo jiné jsem se zajímala o jejich zdroj příjmů a zda pobírají nějaké příspěvky od státu. V podkapitole „7.1 Marginalizace jako důsledek dlouhodobé a plošné diskriminace“, jsem se zmiňovala o tom, že pouze jeden z informantů pracuje na hlavní pracovní poměr, a tím je Kamil (více informací ohledně informantů viz Graf č. 2). Šest ze sedmi informantů pobírá nějaké příspěvky od státu. Nejčastěji se jedná o příspěvek na bydlení, invalidní důchod a rodičovský příspěvek. Např. Sabina řekla: „*Naposledy jsem pracovala u táty do těch 25 let. To už je hodně dlouho. Nepracuju, mám to zakázaný. Mám invalidní důchod 3. stupeň. Mám problémy s nohama, rukama, takže tak. Naposledy jsem jakože oficiálně pracovala s tátou na Slovensku.*“ (Sabina 3. 2. 2021). Další informantka se k tomuto tématu vyjádřila následovně. „*Já? Ráda bych pracovala, ale nemůžu. Obě mám*

²⁰ Slovo *flákali* neznamená, že nikdo nic nedělal nebo že by se v rodině mlátili. Podle slov Amálie *flákali* znamená kočování a neustále stěhování z místa na místo.

ruce špatný. Jednu zlomenou, taky ránu v břiše. Potřebovala bych k doktorovi, ale nemůžu. Nemám pojištění a kartičku. Jinak jsem dělala v obchodě 1 rok a uklízečku na základní škole“ (Markéta, 3. 2. 2021). Markéta má zdravotní pojištění, ale neplatí si úrazové pojištění. Informantka uvedla, že má invalidní důchod a je tedy hlášena na úřadu práce. Kartičku zdravotní pojišťovny ztratila, tudíž ji stačí o ni zažádat, proto nejde prozatím k doktorovi. Kvůli svému úrazu má dlouhodobé následky a její ruce jsou neustále v „jednom ohni“. Nemůže pracovat i přesto, že by moc ráda chtěla, ale bohužel její zdravotní stav jí to nedovoluje.

Většina informantů je dlouhodobě nezaměstnaná. Nejčastějším zdrojem příjmu je pro ně stát anebo jejich vlastní rodina, která jim v době, kdy prosí o finanční pomoc, pomáhá, což potvrdili samotní informanti.

9 Otázka na tělo aneb pýcha a přešlapy

Co ve svém životě považujete za největší úspěch? Kdo nebo co je příčinou Vašeho štěstí? Jedna z věcí, které bychom se měli učit od romské populace, je jejich solidarita a soudržnost. Při svém výzkumu a bádání o tom, co je největší hodnotou pro romské spoluobčany v konkrétní lokalitě, jsem zjistila, že tou největší pýchou a hrdostí je jejich rodina.

Mimo rodiny je pro některé z informantů důležitý fakt, že mají kde bydlet. V předešlých kapitolách se zmiňuji o nepříznivé sociální situaci všech informantů, kde popisují ve zkratce jejich životní cestu.²¹ To, že mají kde bydlet, považují někteří z informantů za jeden z největších dosavadních úspěchů.

9.1 Romská hrdost? Rodina!

Obrázek č. 6: Romská rodina, Míla Doležalová, olej
Zdroj: Horváthová (2002: 86)

²¹ viz 2.3 Základní informace – Představení informantů

„*‘Odadženo mardo, so ačhi’la čoro, oda mek goreder, so hino korkoro’ – ,Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám’* “
(Hübschmannová in Lázničková 1999: 53).²²

„*Hlavně jsem hrdá na svoje děti*“ (Sabina, 3. 2. 2021). Vychází z úst Sabiny ale zároveň i z úst všech informantů, kteří považují svou rodinu za životní úspěch ale i příčinu svého štěstí a pohody. Z rozhovoru vyplývá, že největší hodnotou Romů je jejich rodina. Od Davidové a Uherka se můžeme dočíst, že: „Základní institucí, výchozí pro romské společenství, tradičně byla a je rodina. Význam romské rodiny pro socializaci, akulturaci a citový a společenský život jejich příslušníků je zpravidla větší než význam rodiny pro příslušníka majoritní společnosti“ (Davidová, Uherek 2010: 52).

Jak chápat tedy rodinu v romském pojetí? V knize *Romaňi čhib: učebnice slovenské romštiny* autorky Šebková a Žlnayová vysvětlují, že termín „rodina“ Romové překládají do romštiny několika výrazy. Jedná se o termín famel’ija a fajta (Šebková, Žlnayová 1999: 42). Dále: „Je-li řeč pouze o tzv. „nukleární“ rodině v českém slova smyslu, užije se výčtu: **romňi – čhave**, příp. (zřídka) **rom – čhave**“ (Šebková, Žlnayová 1999: 42).

Při rozhovorech, jsem u žádného z informantů neslyšela výše uvedené pojmy. Vždy jsme o rodině hovořili v „českém slova smyslu“ tedy o nukleární rodině, která se skládá minimálně ze tří členů (matka, otec a dítě). To však pro mě neznamená, že by tyto romské pojmy rodiny neznaly. Podle mého názoru a dojmu se spíše chtěli přizpůsobit „mně“, než aby hovořili zcela otevřeně tak, jak rodinu opravdu vnímají. Je pro mě důležité pochopit a zkratkovitě vysvětlit koncept romské rodiny. Protože jedním z hlavních cílů této práce je přiblížit vnímání života z pohledu Romů.

Jak tedy chápat termín famel’ija a jak fajta? Hübschmannová v knize *Romové v České republice*, popisuje rozdíl mezi těmito pojmy. Famel’ija se chápe jako příbuzenská pospolitost, která se skládá minimálně ze tří generací, do které spadají nejen biologičtí členové rodiny ale i ti členové, kteří se přizpůsobili, či ty, které se přivdaly. Jedná se o základní jednotku jedince, díky které se identifikuje. Oproti tomu fajta je příbuzenská linie, která se řídí rodem, ať už po otci či po matce. Můžeme si tedy říct, že famel’ija má rozměr horizontální a fajta vertikální (Hübschmannová 1999: 42).

„*Když nemám peníze, maminka pošle, ale to není jako půjčka, prostě mi ty peníze dá*“ (Sabina, 3. 2. 2021). „*Občas nám ségra pošle peníze. Ona je v Anglii, ale když nutně*

²² Lázničková u citace Hübschmannové neuvádí stranu, z níž čerpá.

potřebujeme, tak nám pošle“ (Markéta, 3. 2. 2021). Předešlé věty jsou výpovědi informantek, které reflektovaly své názory o tom, že největší podporou v životě jsou jejich rodiny.

Základem šťastného a bohatého života je pro Romy rodina, což potvrzuje Hübschmannová, která říká, že: „Bez *famel'ija* byl člověk ztracen. Člověk bez příbuzných byl čoro. Výraz čoro znamená na prvním místě ‚osiřelý‘, odvozeně pak ‚chudý‘“ (Hübschmannová 1999: 42).

10 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit hlavní příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě. Rozhodla jsem se proto přiblížit romskou kulturu a jevy s ní spojené, abych se dozvěděla, jakým způsobem konkrétní informanti žijí a vnímají své kořeny a předky.

Práce se mi psala velmi dobře, poněvadž samotné téma mě velice zajímá. Při bádání v lokalitě, jsem se dozvěděla o proticikánských procesech, resp. o konkrétních případech, které se na daném území staly. Seznámila jsem se s místním starostou a dalšími zajímavými lidmi. Dále jsem měla možnost nahlédnout do soukromého života mých informantů, kterým velice vděčím, a to i za jejich pohostinnost a důvěru (viz 2.4).

Pro dosažení cíle jsem našla „gatekeepers“, kteří mě danou lokalitou provedli a seznámili s některými informanty. Pořádila jsem velmi zajímavé rozhovory, díky kterým jsem zjistila, jak vážná je sociální situace konkrétních informantů v lokalitě. Všichni informanti byli velice vstřícní a milí. Mimo to, mi dovolili je navštívit v jejich rodinném prostředí, kde jsem byla vždy pohoštěna. Svou návštěvu u informantů jsem nevnímala jako samozřejmost. Při každé návštěvě jsem je vděčností obdarovala maličkostí, o které jsem věděla, že jim udělá radost.

Před realizací výzkumu jsem si položila hlavní výzkumné otázky, kterými jsou:

1. Jaké jsou hlavní příčiny marginalizace Romů ve vybrané lokalitě Pardubického kraje?
2. Jaké faktory k tomuto stavu přispěly?

Myslím si, že do jisté míry se mi podařilo ukotvit téma tak, abych si mohla na tyto otázky alespoň okrajově odpovědět. Přesto musím zmínit, že pro tento výzkum by bylo vhodnější, kdyby doba výzkumu byla delší. Zároveň by bylo příhodnější, kdyby se výzkumu zúčastnilo více informantů, a to nejen z konkrétní lokality, ale i odborníci z různých oborů. Vzhledem k tomu, že můj výzkum trval necelých šest měsíců, a to v době omezených možností sociálních kontaktů, neprobíhal výzkum tak, jak jsem si představovala. Pandemie mi znesnadnila celkově výzkumné šetření ale i můj osobní život. I přesto, že nebylo snadné sehnat informanty v tak nelehké době, podařilo se mi pro výzkum získat sedm informantů ve věku mezi 17-75 let, z čehož dva informanti byli muži a zbylých pět byly ženy. Ze začátku jich bylo více, ale někteří onemocněli covidem-19, jiní se stoupajícím rizikem nakažení viru raději přerušili kontakt a ostatní jednoduše řečeno ztratili o účast v mém výzkumu zájem. Výzkumu se zúčastnili pouze romští informanti, kteří rozhovory často nevedli do hloubky a marginalizaci spíše bagatelizovali či zamítali – pravděpodobně se nechtěli otevřít a přiznat momenty, kdy byli ponižováni např. odmítnutím v zaměstnání, při pronajímání bytu apod.

Příčiny marginalizace by bylo vhodnější hledat na obou stranách, a nejen u Romů. Z počátku to byl můj původní záměr, získat minimálně deset romských informantů a deset informantů z majoritní společnosti. Ideální by také bylo, kdyby polovina informantů byla mužského pohlaví a druhá polovina ženského. Nicméně z důvodu covidu-19 a krátkého časového rozpětí jsem se od původního plánu oprostila a zaměřila se na romskou perspektivu. Můj výzkum tedy považuji spíše jen za sondu v této oblasti.

Jaké jsou tedy – podle této výzkumné sondy – hlavní příčiny marginalizace Romů? Zpočátku musím podotknout, že nelze určit všeobecnou odpověď, podle které bychom se řídili. Každá lokalita je jedinečná a vyžaduje specifické potřeby. Největším problémem a příčinou marginalizace v konkrétní lokalitě je nepochopení ze strany majoritní společnosti k tradičnímu romskému způsobu života, jeho hodnotám, kultuře, zvykům a stylu žití, jakým některé domácnosti žijí. Myslím, že nebudu příliš „ostrá“, když podotknu, že za velkou většinou problémů stojí samotný stát, který prozatím nedokáže nijak efektivně zamezit diskriminaci Romů a pomoci jejich inkluzi a přinejmenším zasáhnout tam, kde je to třeba. Jako např. u lidí, kteří se otevřeně vyjadřují rasisticky vůči Romům. Po napsání práce si uvědomuji a myslím, že samotné školství nijak své žáky neučí o romské populaci, která tu žije s námi a tvoří jeden celek. Stejně tak jako se české děti učí své kořeny, měla by škola přijít s poskytováním vědomostí o romské menšině. Tyto informace by byly určeny nejen pro romské žáky, ale pro celou společnost. Přestože většina informantů má nejvýše dokončené základní vzdělání, je míra vzdělanosti u jejich dětí vyšší (viz 6.1). Rodiče své děti podporují a více jak polovina dětí informantů má střední školu. Když jsem vedla rozhovory s informanty, tak mi každý informant ukazoval fotografie svých dětí a s hrdostí vyprávěl, že po základní škole pokračují či již dokončili střední školu. Mimo jiné, mi jedna z informantek ukazovala různá ocenění a diplomy z hudebních soutěží svého syna, který hraje na kytaru. Syn informantky byl u jednoho rozhovoru s námi a pro mé potěšení a radost, mi zahrál nějaké skladby.

Během uskutečnění terénního výzkumu, postupně docházelo k vytváření nově doplňujících otázek, kterými jsou:

1. Jak mí romští informanti hovoří o Česích?
2. Jak reflektují soužití s Čechy?
3. Jak hovoří o jiných romských rodinách?
4. Čeho si sami na sobě cení?
5. Vnímají sami sebe na okraji společnosti?

Překvapila mě skutečnost, že ze strany mých informantů není tak ostrá kritika k Čechům, jak je tomu naopak. Zároveň mě překvapila realita, kdy se samotní Romové vyhrazují vůči druhým Romům i když společně žijí ve stejné lokalitě. Zjistila jsem, že mezi nimi panuje jistá rivalita, která by si zasloužila pozornost.

Jedním z největších problémů jsou samotné předsudky ve společnosti, které jsou svým způsobem v majoritě široce rozšířeným a reprodukováným kulturním vzorcem. Z vlastní zkušenosti mohu říct, že svůj názor na Romy jsem převzala od svých rodičů, kdy až na vysoké škole pomocí studií o romské populaci jsem svůj názor přehodnotila.

Většina informantů mi sdělila, že se marginalizováni necítí, ale přesto později u konkrétních otázek odpovídali přesný opak. Stěžovali si na průběh přijímacích pracovních pohovorů nebo na trh s byty. Velká část z nich žije na místě, které by okamžitě s velkou radostí opustili, kdyby byla jiná možnost.

V navazujícím studiu by volba tématu diplomové práce byla jasná, prohloubení této práce a delší doba výzkumu s více informanty.

Seznam použité literatury

Acton, T., P. Vondráček, D. Gallant 2000. *Romové*. Praha: Svojtka & Co.

Balabánová, H. 1999. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění, in *Romové v České republice (1945-1998)*, 335. Praha: Socioklub.

B. J. 1895. *Minulost města NÁZEV MĚSTEČKA*. Nepublikováno, z kopie uložené na Městském úřadu.

Creswell, J.W. 1998. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage publications.

CVVM 2021. Tisková zpráva. VÝZKUM O SITUACI ROMŮ V LETECH 2020–2021.

Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5371/f9/Tiskova%20zprava%20CVVM_Roma%20Survey%202020-2021.pdf [2. 6. 2021]

Čada, K. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s.r.o. Dostupné z: [analýza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf \(esfcr.cz\)](#) [9. 6. 2021]

Česká asociace pro sociální antropologii 2020. *Etický kodex české asociace pro sociální antropologii*. Dostupné z: [Etický kodex České asociace pro sociální antropologii | CASA \(casaonline.cz\)](#) [28. 4. 2021]

Davidová, E. 1997. K současným změnám romského společenství a způsobu života, in Balvín, J. *Romové a majorita: (k výchově zdravých vztahů mezi lidmi)*, 20-26. Ústí nad Labem: Hnutí R.

Davidová, E., Z. Uherek 2010. Romská rodina ve vývojových souvislostech, in Davidová, E. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*, 52-59. Praha: Triton.

Dudová, R. (ed.) 2008. *Nová šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

Elšík, V. 2020. Centrální romština a příspěvky k jejímu strukturnímu popisu a dialektologii. Úvod k tematickému číslu *Romano džaniben*, in *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 27. ročník, 1/2020. 5-7. Praha: Společnost přátel časopisu *Romano džaniben*. Dostupné z: [*c8759160f2b9b41aa9798cb2ba705887.pdf \(dzaniben.cz\)](https://www.dzaniben.cz/*c8759160f2b9b41aa9798cb2ba705887.pdf) [26. 6. 2021]

Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.

Fraser, A. 1998. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny.

Hendl, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody, a aplikace*. Praha: Portál.

Himl, P. 2012. *Zrození vagabunda: Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století*. Brno: Masarykova Univerzita. Dostupné z:

https://is.muni.cz/do/rect/habilitace/1421/himl/habilitace/Habilitacni_prace_celek_final.pdf
[20. 6. 2021]

Horváthová, J. 2002 *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny. Dostupné z: [d01kapitoly.pdf \(jcu.cz\)](https://www.jcu.cz/d01kapitoly.pdf) [20. 5. 2021]

Horváthová, J. 1999. Historické osudy Romů, in Šuleř, P. *Romové: O Roma: angodes the akának*, 15-23. Brno: Moravské zemské muzeum.

Hübschmannová, M. 1991. *Moudrá slova starých Romů*. Praha: Nakladatelství Apeiron.

Hübschmannová, M. 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů, in *Romové v České republice (1945-1998)*, 16-66. Praha: Socioklub.

Hübschmannová, M. 1999. Romština naznačuje původ Romů, in Šuleř, P. *Romové: O Roma: angodes the akának*, 9-13. Brno: Moravské zemské muzeum.

Innemanová, P. 2012. *Náboženství tradice a zvyky u Romů*. Praha: Univerzita Karlova.

iRozhlas 2019. *Zpráva o stavu romské menšiny: V Česku bylo loni podle odhadů 830 ghatt se 127 tisíci obyvateli*. Dostupné z: [Zpráva o stavu romské menšiny: V Česku bylo loni podle odhadů 830 ghatt se 127 tisíci obyvateli | iROZHLAS - spolehlivé zprávy](https://www.irozhlas.cz/zprava-o-stavu-romske-menšiny-v-česku-bylo-loni-podle-odhadů-830-ghett-se-127-tisíci-obyvateli) [9. 6. 2021]

Jakoubek, M. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub.

Jakoubek, M. (ed.) 2008. *Cikáni a etnicita*. Praha: TRIKON.

- Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Janoušková, K., D. Nedělníková (eds.) 2008. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Johansen, J. O. 2004. *Romové: nejpronásledovanější menšina v Evropě*. Praha: Biblioscandia.
- Kaplan, P. 1999. Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České republice, in *Romové v České republice*, 352-377. Praha: Socioklub
- Lázničková, I. 1999. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje, in Šuleř, P. *Romové: O Roma: angodes the akának*, 53-57. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Mappes-Niedieck, N. 2013. *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích*. Brno: Host.
- Mareš, P. 2000. Marginalizace, sociální vyloučení, in Sirovátka, T. (ed.) *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*, 9-10. Brno: Masarykova univerzita, Rubikon, sv. 7.
- Mareš, P. 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení, *Sociologický časopis*: 285, Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Mareš, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mareš, P., T. Sirovátka 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze), *Sociologický časopis*, 272. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Moravec, Š. 2004. Sociální služby v prostředí Romských společenství: problém etnicity poskytovatele, in Jakoubek, M., T. Hirt (eds.) *Romové: kulturologické etudy*, 155-167. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Mülerová, N. 2016. *Romové a sociálně vyloučené lokality v Pardubicích*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Navrátil, P. (eds.) 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- Nečas, C. 1999. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Nečas, C. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno: Matice Moravská.

- Novák, T. 2002. *O předsudcích*. Brno: Doplněk.
- Novotná, H. 2019. Kvalitativní strategie výzkumu, in Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.) *Metody výzkumu ve společenských vědách*, 257-287. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- Oliberiusová, E. 2007. *Etnokulturní identita neratovických Romů*. Praha: Univerzita Karlova.
- Plachá, J. 2016. *Romové a sociální služby v Pardubicích. Vztah klientů, sociálních pracovníků a byrokracie z pohledu moci*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Pokorný, J. 2010. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Raichová, I. 1999. Romové a náboženství, in Šuleř, P. *Romové: O Roma: angodes the akának*, 65-67. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Růžičková, V. 2008. *Autostereotyp a projektovaný autostereotyp Romů žijících v sociálně vyloučené lokalitě*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Říčan, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál.
- Sekyt, V. 2004. Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor), in Jakoubek M., T. Hirt (eds) *Romové: kulturologické etudy*, 188-217. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Sentnerová, D. 2014. *Romské rodinné tradice a zvyky*. Liberec: Technická univerzita. Dostupné z: [BP.dominika.sentnerova.pdf \(tul.cz\)](http://BP.dominika.sentnerova.pdf(tul.cz)) [29. 6. 2021]
- Sirovátka, T. (ed.) 2002. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, Rubikon, sv. 7.
- Soukup, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
- Šebková, H., E. Žlnayová 1999. *Romaři čhib: učebnice slovenské romštiny*. Praha: Nakladatelství Fortuna.

- Šimíková, I. 2003. Romové jako sociální vyloučená skupina, in Navrátil, P. *Romové v české společnosti*. 56-73. Praha: Portál.
- Šimíková, I., P. Bučková, V. Smékal 2003. Sociální vyloučení Romů v perspektivě výzkumu, in Navrátil, P. *Romové v české společnosti*, 105-129. Praha: Portál.
- Šuleř, P. 1999. *Romové: o Roma: angodes the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Švaříček, R., K. Šedová 2007. *Kvalitativní výzkum v Pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Večerka, K. 2003. Romové a sociální patologie, in *Romové v České republice (1945-1998)*, 438. Praha: Socioklub.
- Víšek, P. 2002. Holobyty jako nástroj etnické segregace, in *Romové ve městě*, 30-48. Praha: Socioklub.
- Weinerová, R. 2013. Stereotypy v pojmenování Romů v České republice, in Bittnerová D., M. Moravcová (eds.) *Etnické komunity – Romové*, 33-51. Praha: FHS UK.
- Weinerová, R. 2014. *Romové a stereotypy: výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Praha: Karolinum.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Univerzální otázky pro informanty

Příloha č. 2 Jedna z mnoha romských bájí o původu Romů (vyprávěla Helena Demeterová)

Příloha č. 1 Univerzální otázky pro informanty

ZÁKLADNÍ INFORMACE

1. Kolik je Vám let?
2. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
Jak dlouho jste chodil/a do školy? Jste vyučený/á? Jakou máte školu?
Co jste dělal/a po škole?
3. Jste zaměstnaný/á?
4. Můžete mi vyprávět o své rodině? (Jste ženatý/vdaná? Máte děti? Kolik?)
5. Jak byste popsal/a vztahy ve Vaší rodině?
6. Kde žijete a v jakém prostředí?
7. Jaké máte vztahy s Vašimi sousedy?

KULTURA, TRADICE, ZVYKY, NÁBOŽENSTVÍ, HODNOTY

8. Jak byste sám/sama sebe charakterizoval/a jako „Roma“? *(Tato otázka nebyla vůbec položena, kvůli citlivosti obsahu ale přesto během rozhovoru vyplynuly nějaké informace.)*

CHARAKTERISTICKÉ RYSY

CHOVÁNÍ

JAZYK

9. Co je pro Vaši rodinu charakteristické/typické?
Čím se Vaše rodina vyznačuje, dodržujete např. nějaké tradice?

TRADICE (rodinné sešlosti – např. Vánoce, Velikonoce...)

ZVYKY

KULTURA (kulturní akce)

10. Jste věřící? Pokud ano v jakou víru?
11. Jak slavíte životní události? Jako je narození dítěte, narozeniny, pohřeb.
12. Co pro Vás znamená hudba, má ve Vašem životě zvláštní místo?

MARGINALIZACE

13. Můžete si vzpomenout na nějakou situaci, kdy jste se cítil/a diskriminovaný/á nebo jste zažíval/a nějakou nespravedlnost?

ŠKOLA (učitelé, spolužáci)

PRÁCE (vztah s kolektivem, žádost o práci)

TRH S BYTY

SPOLEČNOST KOLEM MĚ

ÚŘADY

14. Jaké byly Vaše začátky v místě, kde momentálně bydlíte? Jak Vás přijalo Vaše okolí?
Romové a Neromové.

SEBEPOJETÍ

15. Jak vnímáte sám/sama sebe v místě, kde žijete?

16. Ztotožňujete se s národností Čecha?

17. Máte pocit, že jako Rom/ka jste „bílými“ Čechy odstrkován/a na okraj společnosti?

18. Jste v kontaktu převážně s Romy nebo převážně s Neromy?

19. Jak vnímáte své okolí: sousedy, spolupracovníky?

Jak se k Vám chovají?

Jak s Vámi nebo o Vás mluví? (komunikace, jednání: v oblastí chování, řeči)

FINANCE A PRÁCE

20. Jak jste na tom, co se týče peněz?

Zažili jste někdy v rodině jejich nedostatky?

Využil/a jste někdy finanční pomoc od státu? (soc. dávky, příspěvek na nezaměstnanost apod.)

21. Pracujete na hlavní pracovní poměr?

22. Jaké všechny práce jste dělal/a?

Kde pracujete teď?

Jak dlouho na tom místě pracujete? Jak jste spokojený/á se svým pracovním zařazením?

23. Máte nějaké půjčky, hypotéky?

Pokud ano: kolik musíte splácet a kolik Vám zůstane měsíčně na živobytí?

OTÁZKA NA TĚLO

24. Na co jste ve svém životě hrdý/á?

Co se Vám povedlo?

Je ve Vašem životě něco, na co hrdý/á nejste? Co byste raději ze svého života vymazal/a? (samozřejmě o tom nemusíte mluvit, pokud nechcete)

NÁRODNOST

25. Co si myslíte o soužití Čechů a Romů?

Je něco, co se Vám Na Česích líbí, co oceňujete?

Je něco, co se Vám naopak na Česích nelíbí?

26. Jak ostatní národnosti?

Co Slováci, Němci?

A Co Češi ve srovnání s jinými národy?

27. Co Romové? Co je na nich hezkého – co by měli Češi poznat a mohli ocenit?

Příloha č. 2 Jedna z mnoha romských bájí o původu Romů
(vyprávěla Helena Demeterová)

„Na počátku byl Bůh na světě sám. Ale samotnému se těžko žije, a tak chtěl stvořit lidi. Uhnětl z těsta člověka a dal ho péct do pece. Jenomže neměl ještě zkušenosti, jak se dělají lidé, a když toho člověka vytáhl z pece, byl celý černý, spálený. A tak Pánbůh řekl: „Dobrá, nechám tě žít tam, kde jsou vedra, slunce. Tak povstali černí lidé. Udělal z těsta dalšího člověka. A znovu jej vložil do pece. Ale tentokrát se bál, aby nebyl tak černý jako minule, a tak ho z pece vytáhl předčasně. A tenhle člověk byl nedopečený, bílý jako tvaroh. Bože, bože, co s tímhle tvorem budu dělat?“, povídá si Bůh. „Zpátky do trouby už ho strčit nemůžu.“ A tak Pánbůh řekl: „Budeš žít v takových místech, kde je spíš zima než teplo.“ A tak vznikli bílí lidé. Ještě jednou uhnětl Pánbůh člověka, chtěl to vyzkoušet do třetice. Snad už se mu to tentokrát podaří, aby ten člověk byl tak akorát. Dal ho do trouby a dával pozor. Když ho vytáhl, nebyl ten tvor ani moc černý, ani moc bílý, ale pěkně do kávova, zkrátka akorát, jak má být. A tak mu Pánbůh povídá: „Ty můžeš žít všude, na všech místech. Můžeš žít tam, kde je teplo, i tam, kde je zima.“ A z těchhle tvorů jsme povstali my Romové... (vyprávěla Helena Demeterová)“ (Horváthová 1999: 15).